

Rafał Michliński

Instytut Pamięci Narodowej

ORCID: 0000-0002-6389-2371

KAROL TAUBE I JEGO WKŁAD W ROZWÓJ HISTORIOGRAFII WOJSKOWEJ

Karol Taube and his contribution to the development of military historiography

Summary: After retiring, Karol Taube (1888–1940), an officer of the Polish Navy and a participant of the Polish–Soviet War in the ranks of the Riverine Flotilla, began his work as a researcher at the Military History Bureau and a social activist and journalist within the Maritime and Colonial League. While working at the Bureau, he published important studies in the historiography of the Polish–Soviet war, entitled *Zarys historii wojennej flotyll rzecznych* [*Outline of the Military History of River Flotillas*] (1931) and *Zarys historii wojennej pułku morskiego* [*Outline of the Military History of the Naval Regiment*] (1933). He was also taking an active part in the scientific life of the Military History Bureau and wrote entries for *Encyklopedia wojskowa* [*Military Encyclopaedia*], edited by Otton Laskowski. His memoirs of the war against the Bolsheviks, entitled *Figle diablika błot pińskich. Ze wspomnień marynarza* [*Mischiefs of the Devil of the Pinsk Swamps: From the Memoirs of a Sailor*] (1937), became an important source for many later researchers of the history of the Polish Navy. Taube's scientific and literary work was interrupted by the outbreak of the Second World War. When he fell victim to the Katyn massacre, the homeland lost not only a distinguished officer of the Navy but also a promising historian and commentator.

Keywords: Karol Taube, Pinsk Flotilla, Military History Bureau, military historiography, Katyn massacre

Słowa kluczowe: Karol Taube, Flotylla Pińska, Wojskowe Biuro Historyczne, historiografia wojskowa, zbrodnia katyńska

Odrodzone po 123 latach zaborów państwo polskie u progu swojej wolności stanęło przed wieloma wyzwaniem. Jednym z nich było utworzenie sił zbrojnych, w tym także marynarki wojennej. Polska Marynarka Wojenna (PMW) została utworzona rozkazem Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego z 28 listopada 1919 r. Ze względu na uwarunkowania polityczne (trwającą wojnę polsko-bolszewicką), brak ustalonych granic II Rzeczypospolitej oraz brak dostępu do morza, początki PMW to historia flotylli rzecznych – Pińskiej i Wiślanej oraz Pułku Morskiego utworzonego w lutym 1919 r. w Twierdzy Modlin. Organizowana w wojennej rzeczywistości PMW musiała stawić czoła wielu wyzwaniom: od braków kadrowych począwszy, poprzez braki w uzbrojeniu i aprowizacji po problemy dyscypliny wśród załóg.

Dostęp do Morza Bałtyckiego oraz jego właściwe wykorzystanie było zagadnieniem poruszonym od wieków. Wybitny znawca spraw morskich okresu wojen inflanckich, sekretarz królewski Zygmunta II Augusta, Jan Dymitr Solikowski (1539–1603), w swoim dziele zatytułowanym *Rozmowa kruszwicka* napisał:

Chociaż jednak prostak, wiem to i wiedziałem zawsze, iż każdemu panu i narodowi więcej na morskim państwie należy, niżli na ziemskim, bo i większe a prętsze pożytki morzem, niżli ziemią, i większe a prętsze szkody i niebezpieczeństwa przychodzą. Dlatego, kto ma państwo morskie, a nie używa go albo je sobie da wydzierać, wszystkie pożytki od siebie oddała, a wszystkie szkody na się przywodzi, z wolnego niewolnikiem się zstawa, z bogatego ubogim, z swego cudzem, z pana kmieciem, co jest sprośność wielka i głupstwo¹.

Jednym z badaczy początków dziejów PMW, który w swoich pracach podzielał myśl Solikowskiego był Karol Taube (1888–1940) – kapitan PMW, kawaler Orderu Virtuti Militari, pracownik Wojskowego Biura Historycznego (WBH) oraz członek Ligi Morskiej i Kolonialnej (LMiK). Karol Taube całe swoje życie w odrodzonej Polsce poświęcił marynarce wojennej – najpierw służąc w jej szeregach na „Morzu Pińskim”² i Wiśle, a następnie pisząc o jej historii. W swoich pracach zajmował się początkami istnienia polskich flotylli rzecznych, pułku morskiego, a także problematyką rozwoju marynarki wojennej. Dzieła, których był współautorem: *Zarys historii wojennej flotylli rzecznych* (1931), *Zarys historii wojennej Pułku Morskiego* (1933), a także wspomnienia zatytułowane *Figle diablika błot pińskich: ze wspomnień marynarza* (1937) były wykorzystywane w pracach wielu badaczy dziejów PMW. Swój talent literacki wykorzystywał także na potrzeby działalności propaństwowej i propagandowej tworząc publikacje zachęcające do wspierania rozwoju i budowania potęgi PMW oraz opracowania skierowane do najmłodszych czytelników.

¹ J. D. Sulikowski, *Rozmowa kruszwicka de nobilissimo septentrionis regno tempore interregni post mortem Sigismundi Augusti regis X Februarii in Kruszwicy. Piast z Gościem*, [w:] *Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia*, red. J. Czubek, Kraków 1906, s. 479.

² Morze Pińskie – potoczna nazwa rozlewisk rzek Piny, Prypeci oraz ich dorzeczy, na których operowała Flotylla Pińska (później Flotylla Rzeczna Marynarki Wojennej).

Dzieje polskich flotyll rzecznych czasu wojny polsko-bolszewickiej od początku budziły zainteresowanie wśród badaczy dziejów. W okresie międzywojennym powstawały prace traktujące o historii, a także rozwoju marynarki wojennej, w tym również flotyll rzecznych³. Dorobek Karola Taubego wykorzystał Jan Bartlewicz (1900–1981) – autor najpełniejszego opracowania dziejów flotylli pińskiej z okresu wojny lat 1919–1920⁴. Po II wojnie światowej, ze względu na komunistyczną cenzurę w okresie PRL-u nie prowadzono większych badań na temat flotylli pińskiej⁵. Dopiero w latach 90. XX w. powrócono do badań i ponownie zaczęto wykorzystywać dorobek Taubego. Do autorów czerpiących z jego *Zarysów...*, wspomnień oraz artykułów autorstwa Karola Taubego, należy zaliczyć: Józefa W. Dyskanta⁶ oraz Ireneusza Bienieckiego⁷. Prace Karola Taubego były wykorzystywane zarówno do ujęć monograficznych flotylli rzecznych, przedstawienia kadry PMW, akcji bojowych z udziałem biało-czerwonych flotylli, jak i artykułów naukowych oraz popularno-naukowych poruszających m.in. następujące zagadnienia: uzbrojenie jednostek bojowych, dyscyplina, życie codzienne marynarskiej braci⁸. Niewielki dorobek literacki traktujący o początkach istnienia PMW w zestawieniu z liczbą autorów (i zagadnień przez nich porusza-

³ Zob. J. Bartlewicz, *Doświadczenia flotylli pińskiej w wojnie polsko-sowieckiej*, „Bellona” 1929, t. 34, s. 295–301; J. Boreyko, *Flotylla Rieczne*, „Morze” 1926, nr 1, s. 10; J. Boreyko, *Pierwsze statki wojenne zbudowane w Polsce*, „Morze” 1926, nr 12, s. 16; K. Kopiec, *Urywek historii Floty Pińskiej*, „Przegląd Morski” 1929, nr 4, s. 18–25; R. Reyman, *Znaczenie flotylli monitorów rzecznych jako jednostki taktycznej i operacyjnej*, „Bellona” 1927, t. 28, s. 346–348; J. Staniewicz, *Marynarka wojenna w pierwszych latach istnienia Polski odrodzonej*, „Przegląd Morski” 1928, nr 14, s. 116–128; W. Zajączkowski, *Flotylla Rieczne*, „Bellona” 1927, t. 27, s. 279–285. Próbę zestawienia bibliografii flotylli rzecznych można znaleźć w: F. Demel, *Bibliografia o flotyllach rzecznych*, „Przegląd Morski” 1929, nr 5, s. 78–81.

⁴ J. Bartlewicz, *Flotylla Pińska i jej udział w wojnie polsko-sowieckiej 1918–1920*, Warszawa 1933.

⁵ J. Tymiński, *Przegląd dorobku polskiej historiografii na temat flotylli rzecznej Marynarki Wojennej w Pińsku z lat 1919–1939*, „Biuletyn Historyczny Muzeum Marynarki Wojennej” 2016, nr 31, s. 23–36.

⁶ J. W. Dyskant, *Czarnobyl 1920*, Warszawa 1994; J. W. Dyskant, *Flotylla Rieczna Marynarki Wojennej 1919–1939*, Warszawa 1994; J. W. Dyskant, *Flotylla Rieczne w planach i działaniach wojennych II Rzeczypospolitej*, cz. 1–3, Warszawa 1991; J. W. Dyskant, *Wojenne flotylle wiślane 1918–1939*, Warszawa 1997.

⁷ I. Bieniecki, *Flotylla Rieczna Polskiej Marynarki Wojennej w Pińsku w latach 1925–1935 w świetle sprawozdań inspektorów armii i oficerów Korpusu Kontrolerów*, Toruń 2006.

⁸ A. Drzewiecki, *O potrzebie dyskusji o historii, także Polskiej Marynarki Wojennej*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych” 2016, nr 3(7), s. 7–23; M. Franz, *Zapomniane zwycięstwo na wodach Prypeci*, [w:] *Zapomniane bandery. Flotylla Rieczne II Rzeczypospolitej*, red. S. Januszewski, Wrocław 2019, s. 357–367; J. Przybylski, *Marynarze w walce o Niepodległość Polski 1918–1920*, Warszawa 1999; T. Kondracki, *Flotylla Rieczne w biografiiach wybranych oficerów Marynarki II RP*, [w:] *Zapomniane bandery. Flotylla Rieczne II Rzeczypospolitej*, red. S. Januszewski, Wrocław 2019, s. 182–197; S. M. Piaskowski, *Kroniki Polskiej Marynarki Wojennej 1918–1946*, t. 1, Albany NY 1983.

nych) sięgających w późniejszych latach do opracowań Taubego świadczy o ich wartości oraz potencjale⁹. Celem poniższego artykułu jest przedstawienie życia, szeroko pojętego dorobku naukowego i literackiego Karola Taubego oraz jego wkładu w rozwój historiografii wojskowej.

Karol Michał Jerzy Taube herbu Taube urodził się 8 sierpnia 1888 r. w Krasnogórcie nad Bohem na Podolu jako drugie spośród sześciorga dzieci Karola Hipolita Taubego (1843–1917) oraz Anny Stanisławy z domu Zbyszewskiej (1863–1940)¹⁰. Rodzina Karola Taubego wywodziła się ze starego rodu szlacheckiego pochodzącego z Inflant. Pradziadek Karola Michała w prostej linii – Karol Aleksander (ur. 1777) był podpułkownikiem w rosyjskiej armii. Ożenił się z Dominiką Zaleską i przeniósł na Podole. Karol Aleksander w latach 1820–1821 był czynnym członkiem ukraińskiej loży wolnomularskiej *Sojedinionnyh Sławian* (pol.: Słowianie Zjednoczeni) w Kijowie¹¹.

Karol Taube miał trzech braci: Franciszka Ksawerego (1890–1964) – przedsiębiorcę ożenionego z Lidią Rummel (1905–1936), córką Juliana Eugeniusza Rummla (1878–1954), Józefa (1893–1971) – podpułkownika kawalerii Wojska Polskiego (WP), senatora IV Kadencji Senatu Rzeczypospolitej Polski¹², Artura (1894–1979) – pianistę i pedagoga, oraz dwie siostry: Annę Franciszkę (1886–1907) i Janinę (1869–1980) zamężną z kapitanem PMW Janem Hordliczką (1890–1954). Był też kuzynem jednego z najwybitniejszych polskich kompozytorów – Karola Szymanowskiego (1882–1937)¹³. Karol Taube ukończył pięć klas szkoły handlowej w Jekaterynosławiu (naukę zakończył w 1909 r.) oraz seminarium nauczycielskie w Ursynowie k. Warszawy. W latach 1909–1911 studiował filozofię na uniwersytecie we Fryburgu¹⁴. Studiów nie ukończył. 11 listo-

⁹ Warto nadmienić, że mimo to Karol Taube nie doczekał się biografii. W *Polskim słowniku biograficznym* można odnaleźć hasło jemu poświęcone. Zob. A. Wieluk-Marianowska, *Taube Karol Michał (1888–1940)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 53/1, z. 216, 2019, s. 5–7. Próby zarysu biograficznego podjął się również autor niniejszego tekstu, zob.: R. Michliński, *Marynarz, pisarz, ofiara Zbrodni Katyńskiej – Karol Taube (1888–1940)*, [w:] *Zapomniane bandery. Flotylnie rzeczne II Rzeczypospolitej*, red. S. Januszewski, Ministerstwo Gospodarki Morskiej i Żeglugi Śródlądowej Rzeczypospolitej, Wrocław 2019, s. 198–202.

¹⁰ *Sejm Wielki*, <http://www.sejm-wielki.pl/b/sw.44384> [dostęp: 05.02.2020].

¹¹ L. Hass, *Wolnomularstwo ukraińskie (do rewolucji lutowej 1917 r.)*, „Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej” 1981, t. 17, s. 41; S. Małachowski-Lempicki, *Wykaz polskich łóż wolnomularskich oraz ich członków w latach 1738–1821 poprzedzony zarysem historii wolnomularstwa polskiego i ustroju wielkiego wschodu narodowego polskiego*, Kraków 1929.

¹² Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego (CAW-WBH), CAW II.56.9969, Józef Taube; Warszawa, CAW-WBH, CAW I.482.42-3310, VM, Józef Taube.

¹³ Matka Karola Szymanowskiego, Anna Teodora z d. Taube (1853–1943), była rodzoną siostrą ojca Karola Taubego – Karola Hipolita Taubego.

¹⁴ Warszawa, CAW-WBH, CAW, 2340, 5250 AP, Karol Taube. W Archiwum Uniwersytetu we Fryburgu nie ma informacji świadczących o odbywaniu studiów filozoficznych przez Karola Tau-

pada 1911 r. wstąpił do Armii Rosyjskiej. Obowiązkową służbę wojskową odbył w 12. Batalionie Saperskim w Jelizawietgradzie. W trakcie Wielkiej Wojny, od lipca 1914 r. do lipca 1916 r. służył w 3. Batalionie Rezerwowym Saperów w Smoleńsku, a następnie został przeniesiony na front, gdzie służył na pierwszej linii w 9. batalionie (1914–1916) oraz w 6. rezerwowym batalionie w Piotrogradzie (styczeń–czerwiec 1916)¹⁵. Od czerwca do listopada 1916 r. uczęszczał do Szkoły Chorążych Admiralicji w Oranienbaum koło Petersburga. 7 listopada 1916 r. został mianowany praporszczykiem (chorążym marynarki). Od listopada 1916 r. do lutego 1917 r. odbył służbę w Kadrze Marynarki Wojennej w Nikołajewie oraz pełnił funkcję oficera kompanijnego a następnie dowódcy kompanii. Od lutego 1917 r. do listopada 1917 r. pełnił obowiązki zarządzającego w porcie wojennym Floty Czarnomorskiej w Sewastopolu. 4 maja 1917 r. otrzymał promocję na stopień podporucznika Admiralicji¹⁶. 15 lipca 1917 r. został awansowany na stopień miczmana czasu wojny. W czasie rewolucji bolszewickiej brał czynny udział w organizowaniu polskiego czynu niepodległościowego: był członkiem Związku Wojskowego Polaków zajmując się werbowaniem Polaków do armii polskiej¹⁷. W 1917 r. udał się do Kijowa i przez miesiąc działał w sekcji morskiej Polskiej Organizacji Wojskowej¹⁸. W tym samym czasie zasilł redakcję pisma „Orzeł Biały”, w którym publikował artykuły dotyczące ruchu niepodległościowego¹⁹. Od 1 grudnia 1917 r. do 1 marca 1918 r. brał udział w organizowaniu wojska polskiego w Jelizawietgradzie – werbunku do szwadronu ułanów podporządkowanego III Korpusowi Polskiemu na Wschodzie gen. lejtnanta Eugeniusza de Henning-Michaelisa (1863–1939)²⁰. 20 grudnia 1918 r. wyjechał do Polski.

Po przyjeździe do Ojczyzny zgłosił się do służby w tworzonej wówczas Marynarce Wojennej. 15 lutego 1919 r. został przyjęty do WP w stopniu podporucznika. Od marca 1919 r. działał w Sekcji Marynarki Wojennej przy Ministerstwie Spraw Wojskowych. 1 maja 1919 r. otrzymał przydział do Portu Wojennego Modlin w stopniu podporucznika marynarki²¹. 24 maja 1919 r. Karol Taube został

---

begu. Może to wynikać z faktu, iż Taube mógł studiować pod innym (przybranym) nazwiskiem (co zdarzało się wśród osób pochodzących z zaboru rosyjskiego), bądź jego statusem uczelnianym był „słuchacz”. Korespondencja z Archiwum Uniwersytetu we Fryburgu w zbiorach autora.

¹⁵ Warszawa, CAW-WBH, CAW, 2340, 5250 AP, Karol Taube, Karta Ewidencyjna.

¹⁶ Warszawa, CAW-WBH, CAW, 2340, 5250 AP, Karol Taube, Karta Ewidencyjna.

¹⁷ Warszawa, CAW-WBH, CAW, 09.01.1932, MN, Karol Taube. O działalności Związku Wojskowego Polaków, zob. A. Miodowski, *Związki Wojskowych Polaków w Rosji (1914–1918)*, Białystok 2004.

¹⁸ Głównym zadaniem postawionym przed Sekcją Morską Polskiej Organizacji Wojskowej było przeprowadzenie ewidencji osobowej oficerów marynarki rosyjskiej i przeprowadzenie wywiadu morskiego, celem sprowadzenia do Polski sił morskich. Zob. W. Lipiński, J. Stachiewicz, *Polska Organizacja Wojskowa. Szkice i wspomnienia*, Warszawa 1930, s. 220–221.

¹⁹ Warszawa, CAW-WBH, CAW, 09.01.1932, MN, Karol Taube.

²⁰ Warszawa, CAW-WBH, CAW, 2340, 5250 AP, Karol Taube, Karta Ewidencyjna.

²¹ Warszawa, CAW-WBH, CAW, 2340, 5250 AP, Karol Taube, Karta Ewidencyjna.

skierowany przez Departament Spraw Morskich do Flotylli Pińskiej – jednostki powstałej w kwietniu 1919 r. przy Grupie Podlaskiej gen. Antoniego Listowskiego (1865–1927), służącej pierwotnie do celów zwiadowczych i transportowych, a następnie także bojowych²². Rozkazem Nr 110/W Karola Taubego wraz z grupą jedenastu marynarzy przydzielono do dyspozycji Komendanta Flotylli Pińskiej²³ – tworzył on trzon obsady pierwszych motorówek wchodzących w skład Flotylli (III, IV oraz VI). 1 lipca 1919 r. został dowódcą Grupy Motorówek. W trakcie służby we Flotylli Pińskiej, podporządkowanej Grupie Podlaskiej gen. A. Listowskiego, a następnie 9. Dywizji Piechoty wziął udział w wielu akcjach bojowych, w tym także pod Horodyszczem (3 lipca 1919), będącym chrztem bojowym flotylli. Dzięki skutecznemu manewrowi wykonanemu na Jeziorze Horodyskim przez motorówkę M IV dowodzoną przez Taubego dokonano desantu żołnierzy 34. Pułku Piechoty i zdobyto wieś. W rozkazie pochwalnym dowódcy Grupy Poleskiej wyróżnił udział Flotylli Pińskiej: „Podkreślam działalność poszczególnych dowództw i wyrażam im szczególną wdzięczność i słowa pochwały. Flotylli Pińskiej, pod dowództwem por. marynarki księcia Giedroycia, za inicjatywę i męstwo podczas zdobycia Horodyszczu”²⁴. 17 września 1919 r. razem z III batalionem 34. Pułku Piechoty dowodzonym przez por. Kazimierza J. Galińskiego (1894–1939) wziął udział w ataku na Petryków²⁵. Zaskoczone atakiem sowieckie statki: Trachtomirow oraz Burzyn, udały się w dół rzeki. W wyniku walk na lądzie w tym samym czasie został przejęty przez oddział 34. Pułku Piechoty statek Flotylli Dnieprzańskiej Strumień. W trakcie walki Taube – dowódca jednej z dwóch motorówek (M I – K. Taube, M II – J. Giedroyć) biorących udział w boju – udał się w pościg za odchodzącymi w dół rzeki okrętami nieprzyjaciela. Wraz z dwoma innymi marynarzami postanowił unieruchomić, rozpoznane w odległości około 2 km, znacznie silniejsze jednostki sowieckie. Atak prowadzony był ogniem kierowanym z brzegu, z zabranego z motorówki działka na kółkach. Akcja zakończyła się niepowodzeniem – Trachtomirow zbliżył się szybko w stronę M I, wobec czego działko zostało ponownie wciągnięte na pokład łodzi. Wzięta w ogień krzyżowy od strony brzegu i rzeki motorówka M I wycofała się. Celne uderzenie z motorówki M II dowodzonej przez por. mar. J. Giedroycia w Trachtomirowa spowodowało, że statek wycofał się w dół rzeki. Sytuacja stawała się jednak coraz bardziej trudna, gdyż ogień nieprzyjaciela kie-

²² J. Bartlewicz, *Flotylla Pińska...*, s. 8–9.

²³ Warszawa, CAW-WBH, CAW I. 313.9.1, 9 Dywizja Piechoty, Rozkazy (03.05–28.08.1919), s. 7.

²⁴ K. Taube, O. Żukowski, *Zarys historii wojennej flotylli rzecznych*, Warszawa 1931, s. 9.

²⁵ J. Wroczyński, *Zarys historii wojennej 34-go pułku piechoty*, Warszawa 1929, s. 17–18. Szerzej na temat walk 9. Dywizji Piechoty o Łuniniec zob.: P. Borek, *Walki 9 Dywizji Piechoty o Łuniniec wiosną i latem 1919 r.*, [w:] *Kresy, granice i pogranicza w historii wojskowej*, red. A. Olejko, J. Ślipca, P. Korzeniowski, K. Mroczkowski, Oświęcim 2014, s. 314–325.

rowany ze strony lądu zyskiwał na celności. Nie zaprzestając ognia, obie polskie łodzie wycofały się w kierunku na Petryków i tego samego dnia powróciły do Turowa. Czyny por. Taubego, w meldunku do Departamentu Spraw Morskich z dnia 24 września 1919 r., dowódca Flotylli Pińskiej por. mar. J. Giedroyc opisał następującymi słowami: „W dniu 17 bm. wspólną akcją z 34. Pułkiem Piechoty w Pietrykowie zdobyto mały statek «Strumień». Dwaj marynarze ciężko ranni. Inicjatywą i męstwem w walce z bolszewikami odznaczyli się ppor. mar. baron Taube i plut. mar. motorniczy Pacura”²⁶.

25 kwietnia 1920 r. rozpoczęła się Wyprawa Kijowska – prewencyjne uderzenie WP i sprzymierzonej armii Ukraińskiej Republiki Ludowej pod dowództwem Symona W. Petlury (1879–1926) przeciwko Armii Czerwonej na Kijów. Zadaniem, które przypadło w udziale Flotylli Pińskiej podporządkowanej 9. Dywizji Piechoty było „od pierwszego dnia operacji związać silnymi wypadami piechoty i Flotylli Pińskiej w stronę Czarnobyła «wiązać» tamtejszą załogę bolszewicką w celu degażowania kawalerii Grupy Operacyjnej płk. Rybaka”²⁷. W trakcie wiosennej ofensywy Karol Taube wziął udział w kolejnych walkach Flotylli Pińskiej na Prypeci i Dnieprze, tj.: pod Łomaczami (13 kwietnia 1920), pod Koszarówką (25 kwietnia 1920), pod Lelowem (26 kwietnia 1920) i pod Czarnobyłem (27 kwietnia 1920)²⁸. Za udział w wiosennej ofensywie 23 lipca 1921 r. został odznaczony Krzyżem Walecznych.

Dowodząc bojową łodzią motorową od 6 III 20 do 1 IV 20 w Oddziale bojowym Flotylli Pińskiej przez dzielne wywiady niejednokrotnie dostarczał cennych wiadomości o nieprzyjacielu. Dnia 23 III 20 [powinno być 25 IV – przyp. R.M.], walcząc z łodzią [wchodzącą – przyp. R.M.] w skład grupy atakującej flotyllę nieprzyjacielską pod wsią Koszarówka, podszedł do nieprzyjaciela na dystans 300 kroków i nie zwracając uwagi na rażący ogień zaatakował go z k.m. W dniach 25 III i 26 III 20 r. [powinno być 26 IV i 27 IV – przyp. R.M.] w akcji flotylli na Lelów i Czarnobył na tejsze łodzi brawurowymi atakami pod silnym ogniem przyjmował udział w zmuszeniu nieprzyjaciela do ucieczki, któremi czynami przyczynił się pomyślności akcji²⁹.

3 maja 1920 r. rozpoczęła się kolejna faza ofensywy w kierunku Kijowa, a po jego zdobyciu 7 maja 1920 r. przez wojska polskie Taube, jako dowódca moto-

²⁶ J. Bartlewicz, *Flotylla Pińska...*, s. 31.

²⁷ Dowództwo 4 Armii Oddział III, Rozkaz operacyjny Akcja „Józef” Nr 1908/III, [w:] *Bitwa o Ukrainę 1 I–24 VII 1920: dokumenty operacyjne*, cz. 1 (1 I – 11 V 1920), red. M. Tarczyński, Warszawa 2016, s. 769.

²⁸ Bitwa pod Czarnobyłem (27 kwietnia 1920) – największa bitwa polskiej flotylli rzecznej w okresie wojny polsko-bolszewickiej. Dzięki zwycięstwu strony polskiej zdobyto port w Czarnobyłu i przejęto pięć statków transportowych, trzy motorówki, sześć pogłębiarek i warsztaty portowe.

²⁹ Warszawa, CAW-WBH, CAW 125/T-213, KW, Karol Taube, Kwestionariusz nadania Krzyża Walecznych.

rówki bojowej MB II, pozostał przy dowodzonej przez generała Edwarda Rydza-Śmigłego (1886–1941) 3. Armii w celu zabezpieczenia linii komunikacyjnych na Dnieprze oraz prowadzenia zwiadów na Dnieprze. Utrzymanie miasta okazało się jednak zadaniem ponad siły dla polskich wojsk. Wskutek skutecznej kontrofensywy wojsk bolszewickich, od 10 do 13 czerwca siły polskie rozpoczęły odwrót, a Kijów po kilku dniach ponownie znalazł się w rękach bolszewików³⁰. Dla zagrożonych okrążeniem przez czerwonoarmistów załóg Flotylli Pińskiej jedynym wyjściem było samozatopienie jednostek bojowych i odwrót drogą lądową. Po samozatopieniu jednostek bojowych, w trakcie wycofywania się na zachód wojsk polskich, Karol Taube dowodził motorówką W II wchodzącą w skład oddziału transportowego znajdującą się w Mozyrzu. 28 czerwca Grupa Poleska opuściła Mozyrz. Pod naporem wojsk bolszewickich oddział transportowy cofał się przez Wereśnicę do Pińska, gdzie ostatecznie dotarł 21 lipca. Z powodu spadku poziomu wody w Kanale Królewskim i niemożności dalszego przejścia oddziału, podjęto decyzję o zatopieniu resztek taboru Flotylli i ewakuacji do Modlina oraz Torunia. Dowódca Flotylli Pińskiej, ppłk Jerzy Wołkowicki (1883–1983), wraz z personelem 26 lipca udał się do Brześcia, a oficerowie i marynarze obsadzili zmobilizowany tabor Flotylli Wiślanej oraz Pułk Morski. 2 sierpnia 1920 r. Ministerstwo Spraw Wojskowych rozformowało Flotyllę Pińską przekazując sprzęt, uzbrojenie oraz personel Flotylli Wiślanej³¹. 2 sierpnia 1920 r. Karol Taube został przeniesiony do Flotylli Wiślanej, gdzie objął stanowisko dowódcy IV Dywizjonu uzbrojonych motorówek (dawny „C”) oraz komendanta motorówki M-15³². W kulminacyjnym momencie wojny polsko-bolszewickiej, w sierpniu 1920 r., Taube walczył pod Płockiem, jako dowódca na motorówce M-15 (Gerhardt) przydzielonej do statku pancernego Minister. Pierwszym zadaniem przydzielonym motorówce M-15 było patrolowanie Wisły na odcinku Modlin–Płock. W związku z przesuwaniami się sowieckiej 4. Armii wraz z 3. Korpusem konnym Gaj-Chana (1887–1937) w kierunku Pomorza i dolnej Wisły, 14 sierpnia dowództwo flotylli otrzymało zarządzenie kadm. Kazimierza Porębskiego (1872–1933), nakazujące wysłanie w dół Wisły wszystkich gotowych do służby bojowej statków flotylli³³. 18 sierpnia 1920 r., na rozkaz dowódcy Grupy „Dolna Wisła” gen. Mikołaja Osikowskiego (1873–1950), motorówka M-15 i statek pancerny Minister wyszły na patrol w kierunku Wyszogrodu. Tego samego dnia rozpoczęła się bitwa o Płock, stoczona w okolicy mostu, który kawaleria bolszewicka usiłowała opanować, aby odciąć posiłki polskie znajdujące się na lewym brzegu Wisły. Pierwszym statkiem, który przyjął walkę był Minister dowodzony przez por. mar. Stefana de Waldena (1896–1976). Wobec dogodnego usytuowania dział artyleryjskich prze-

³⁰ T. Kutrzeba, *Wyprowadzenie Kijowska 1920 roku*, Warszawa 1937, s. 177–182.

³¹ J.W. Dyskant, *Flotylla rzeczna Marynarki Wojennej 1919–1939*, Warszawa 1994, s. 97.

³² Warszawa, CAW-WBH, CAW, 2340, 5250 AP, Karol Taube, Karta Ewidencyjna.

³³ K. Taube, O. Żukowski, *Zarys historii wojennej flotylli rzecznych*, Warszawa 1931, s. 66.

ciwnika i celnych strzałów, Minister został zmuszony do zmiany pozycji na rzece. Po usytuowaniu się na wysokości wąwozu i dworu Winiary w odległości około 3 km od mostu Minister nadal utrzymywał ogień skierowany w czerwonooarmistów. W fatalnej sytuacji znalazł się statek pancerny Stefan Batory pod dowództwem ppor. mar. Stefana Kwiatkowskiego (1894–1939). Udający się od strony Dobrzynia statek został kilkakrotnie trafiony i osiadł na mieliźnie na wprost dział sowieckich przy wąwozie Winiary stając się łatwym celem do zniszczenia. W zaistniałej sytuacji, motorówka M-15 dowodzona przez Karola Taubego usiłowała nawiązać łączność ze Stefanem Batorym oraz ściągnąć na siebie ostrzał wroga, jednak wobec skutecznej zagrody ogniowej nie mogła tego dokonać³⁴. Uzbrojona w działo 37 mm i ckm motorówka M-15 była polską jednostką, która najdłużej toczyła walki w okolicach płockiego mostu. W wyniku kolejnej wymiany ognia, usiłując wykonać rozkaz wzięcia baterii sowieckiej w dwa ognie M-15, Taube zbił jeden z karabinów maszynowych nieprzyjaciela, jednak nie uzyskawszy przewagi musiał wycofać swoją łódź pod most. W tym samym czasie kawaleria sowiecka pojawiła się na wschodniej stronie Płocka i ponownie rozpoczęła atakować most. Wzięta w dwa ognie M-15 musiała wycofać się na wschód od mostu, gdzie Taube wraz z załogą zajął się przewożeniem na lewy brzeg rzeki cofających się polskich żołnierzy³⁵. Stojący na stanowisku armatki 37 mm Taube został ranny³⁶. Pomimo odniesionej rany przez dowódcę, walka trwała nadal – komendę nad motorówką objął kpr. mar. Franciszek Musiał (1900–1973) i dzięki skutecznemu ostrzałowi z M-15 ewakuacja polskich żołnierzy na lewy brzeg Wisły zakończyła się powodzeniem³⁷. Za udział w wojnie polsko-bolszewickiej we flotyllach Pińskiej i Wiślanej, 26 stycznia 1922 r. Taube został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu *Virtuti Militari* V Klasy (nr 3263). W kwestionariuszu osobowym, w szczegółowym opisie czynu napisano:

Porucznik marynarki baron Taube Karol był przez czas ofensywy Wojsk Polskich dowódcą motorówki Nr 2. W boju pod Koszarówką będąc w ogniu artyleryjskim czterech statków nieprzyjacielskich na odległość kilkuset kroków ujął sam ster i kierował ogniem swych działek karabinów maszynowych a przez zręczne manewrowanie łodzią motorową i przytomność umysłu uniemożliwił nieprzyjacielowi dobre celowanie, przez co podtrzymał ducha załogi oraz wyratował motorówkę od zatopienia. Pod Czarnobyłem podczas

³⁴ J. Przybylski, *Marynarze w walce o Niepodległość Polski 1918–1920*, Warszawa 1999, s. 119.

³⁵ K. Taube, O. Żukowski, *Zarys...*, s. 72.

³⁶ Według relacji złożonej autorowi przez członka rodziny Karola Taubego, szrapnel uderzył w lornetkę zawieszoną na piersi marynarza, a następnie zranił go w ramię. Dziękuję panu Janowi Środoniowi za udzielone informacje.

³⁷ G. Gołębiwski, *Obrona Płocka przed wojskami bolszewickimi 18–19 sierpnia 1920 r.*, Płock 2015, s. 111.

7 godzinnego boju przechodził wraz z innymi motorówkami parokrotnie do ataku i wykonując w zupełności powierzone mu zadania. Po przejściu wojsk naszych za Dniepr został odkomenderowany ze swą motorówką do Kijowa. Z tamąd robił wywiady oraz akcje wraz ze statkiem Trachtomirow. Będąc potem odcięty od swoich znajdował się nieraz w bardzo ciężkiej sytuacji, z której jednak zawsze umiał dzięki swej zimnej krwi, przytomności umysłu i uwadze wyjść cało bez uszkodzeń motorówki i straty w ludziach. Podczas ofensywy bolszewickiej był dowódcą motorówki Nr 15. Podczas ataku bolszewickiego na Płock w dniu 18 sierpnia 1920 r. przewoził wśród huraganowego wprost ognia karabinów maszynowych i artylerii skierowanej głównie na rzekę oddziały wojsk pozostałe na prawym brzegu na lewy oraz utrzymując łączność i przewożąc rozkazy dla oddziałów walczących na prawym brzegu. Podczas boju został kontuzjowany odłamkiem szrapnela, nie bacząc jednak na to pełnił porucznik Taube dalej swe obowiązki. Po obsadzeniu wzgórza na prawym brzegu przez nieprzyjaciela porucznik Taube zbił nieprzyjacielski karabin maszynowy przez co ułatwił sobie dalszą pracę na rzece. W ciągu 3 godzinnego boju wykazał porucznik Taube ogromną nieustraszonosć³⁸.

Karol Taube był jednym spośród 37 marynarzy odznaczonych Srebrnym Krzyżem Orderu Wojennego *Virtuti Militari* V klasy za udział w wojnie polsko-bolszewickiej³⁹. 30 stycznia 1921 r. został zweryfikowany w stopniu porucznika marynarki w korpusie rzeczno-brzegowym z 2. lokatą ze starszeństwem od 1 czerwca 1919 r.⁴⁰ 8 kwietnia 1921 r. został przydzielony z Flotyli Wiślanej do Departamentu Spraw Morskich – Sekcji i Wydziału Organizacyjnego, a 22 sierpnia 1921 r. przeniesiony do Sekcji Personalno-Szkolnej Wydziału Szkolno-Naukowego⁴¹. Od 6 lutego 1922 r. przeniesiony do Dowództwa Floty służył w Dywizjonie Torpedowców. W czasie kampanii czynnej (letniej) był wyznaczony na OORP Podhalanin oraz Ślązak. W lutym 1922 r., zgodnie z rozkazem Kierownictwa Marynarki Wojennej, Taube został wysłany na zimowy kurs narciarski odbywający się w Zakopanem-Jaszczurówce pod dowództwem kpt. Ziętkiewicza⁴². Od kwietnia 1922 r. odkomenderowany z dyonu Taube służył ponownie w reaktywowanej po wojnie polsko-bolszewickiej Flotyli Pińskiej (przeformowanej z dniem 2 marca 1922 r. z Oddziału Detaszowanego Flotyli Wiślanej).

³⁸ Warszawa, CAW-WBH, CAW I.482.34-2548, VM, Karol Taube, Kwestionariusz, s. 6.

³⁹ J. Przybylski, *Marynarze...*, s. 198.

⁴⁰ *Rocznik Oficerski 1923*, Warszawa 1923, s. 1445.

⁴¹ Warszawa, CAW-WBH, CAW, 2340, 5250 AP, Karol Taube, Karta Ewidencyjna. W trakcie służby w DSM Karolowi Taubemu przysługiwał ordynans. Funkcję tę pełnił st. mar. Wincenty Lewandowski. W związku z redukcją ordynansów W. Lewandowski z dniem 14 maja 1921 r. został wyznaczony drużynowym oddziału marynarki Departamentu Spraw Morskich. Zob. CAW I. 300.21.10. Rozkazy dzienne, rozkazy oficerskie. Rozkaz Nr 54 Departamentu Spraw Morskich z dn. 14-go maja 1921 r.

⁴² Warszawa, CAW-WBH, CAW, 2340, 5250 AP, Karol Taube, Karta Ewidencyjna.

W tym czasie pełnił służbę m.in. jako dowódca na statku sztabowym ORP General Sikorski mając do dyspozycji 25-osobową załogę (od lipca 1923)⁴³ oraz pełnił obowiązki komendanta Komendy Portu Wojennego w Pińsku (do 17 lipca 1922), które przekazał kmdr. Eugeniuszowi Gotzowi. 29 maja 1922 r. został mianowany kapitanem marynarki w korpusie rzeczno-brzegowym ze starszeństwem od 1 czerwca 1919 r.⁴⁴ Łącznie Karol Taube na jednostkach pływających flotylli pińskiej oraz wiślanej był zaokrętowany przez okres 38 miesięcy i 25 dni⁴⁵. 14 maja 1924 r. został przeniesiony do Szkoły Specjalistów Morskich w Świeciu (SSM), gdzie był wykładowcą szkoły oraz Kierownikiem Wydziału Pokładowego⁴⁶. 20 maja 1924 r. objął dowództwo Oddziału Szkolnego i funkcję oficera ordynansowego od por. mar. Karola Kopca (1893–1969)⁴⁷. W trakcie pracy z przyszłymi marynarzami pełnił obowiązki oficera inspekcyjnego, prowadził zajęcia z przedmiotów: sygnalizacja, „Nauka o Polsce”, język francuski oraz zasiadał w komisji egzaminacyjnej dla kandydatów poszczególnych specjalności. Cieszył się sympatią wśród słuchaczy, a także zaufaniem przełożonych – w trakcie służby w SSM w Świeciu wielokrotnie zastępował Komendanta SSM, kmdr. ppor. Karola Korytowskiego (1892–1966), podczas jego częstych wyjazdów służbowych. Pełnił także funkcje wychowawcze – prowadził odczyty i przewodniczył uroczystościom okolicznościowym. Od 23 grudnia 1925 r. służył w Wojskowej Komisji Żeglugi Śródlądowej przy Oddziale IV Sztabu Generalnego WP – komórce właściwej w sprawach opracowywania planów materiałowego zaopatrzenia sił zbrojnych w czasie wojny i rozbudowy sieci komunikacyjnych, ewidencji kolejowej, drogowej i wodnej. Od 21 lipca 1926 r. służył jako referent mobilizacyjny (przejął obowiązki od kpt. Bartłomieja Kuszyba) i oficer sądowy do spraw morskich w Komendzie Portu Wojennego w Modlinie (przejął obowiązki od kpt. Zygmunta Horyda)⁴⁸. Z dniem 30 kwietnia 1927 r. został przeniesiony w stan spoczynku w stopniu kapitana marynarki. Od 1928 r. pracował na pół etatu w Kierownictwie Marynarki Wojennej. 30 czerwca 1931 r. za „patriotyczną pracę i współdziałanie z organizacjami dążącymi do uzyskania niepodległości Polski”

⁴³ J.W. Dyskant, *Flotylla rzeczna...*, s. 104–106.

⁴⁴ Warszawa, CAW-WBH, CAW, 2340, 5250 AP, Karol Taube, Karta Ewidencyjna. Karta Ewidencyjna; *Rocznik Oficerski 1924*, Warszawa 1924, s. 1313.

⁴⁵ Warszawa, CAW-WBH, CAW I.300.21.137, Wykazy o zaokrętowaniu oficerów Marynarki Wojennej we Flocie lub flotyllach: Wykaz o zaokrętowaniu na jednostkach pływających floty lub flotylli za czas od dnia I I 1919 r. do dnia I VII 1924 dla kapitana porucznika Taube Karola, k. 202.

⁴⁶ Warszawa, CAW-WBH, CAW, 2340, 5250 AP, Karol Taube, Karta Ewidencyjna.

⁴⁷ Warszawa, CAW-WBH, CAW I.300.21.595, Rozkazy dzienne, korespondencja, programy, kandydaci Szkoły Specjalistów Morskich w Świeciu; reorganizacja Szkoły Morskiej w Tczewie z 1926 r., Rozkaz Nr 102. Komendy Szkoły Specjalistów Morskich na dobę 20 maja 1924 r.

⁴⁸ Warszawa, CAW-WBH, CAW I.300.21.595.

Karol Taube został odznaczony Medalem Niepodległości⁴⁹. 28 grudnia 1923 r. zawarł związek małżeński z Janiną Antoniną Świderską (1902–1988) herbu Jastrzębiec, z którą miał dwoje dzieci: córkę Annę Janinę (1925–2018) oraz syna Jerzego (1928–2001).

Karol Taube zapisał się w dziejach PMW nie tylko jako dowódca oddziałów bojowych flotyll pińskiej i wiślanej, ale także jako historyk dziejów marynarki wojennej. Od 15 maja 1930 r. był zatrudniony jako referent w Wojskowym Biurze Historycznym⁵⁰. WBH było instytucją historyczną działającą w latach 1924–1939. Jego początek wiąże się z rokiem 1918, gdy w nowej strukturze organizacyjnej Sztabu Generalnego WP zorganizowana została Sekcja IV Historyczno-Wojskowa. We wrześniu 1919 r. powstała Sekcja Historyczno-Operacyjna Oddziału III Naczelnego Dowództwa, której zadaniem było prowadzenie badań nad historią wojen. W 1921 r. sekcja została przekształcona w Wydział Historyczno-Operacyjny, a następnie w Referat IV Historyczno-Operacyjny Wydziału Regulaminów i Wyszkożenia Oddziału III Sztabu Generalnego WP. 14 listopada 1922 r. Referat został przeformowany w Biuro Historyczne Sztabu Generalnego WP, podporządkowane bezpośrednio kierownictwu Sztabu. Pierwszym szefem Biura został płk (gen.) Marian Kukiel (1885–1973)⁵¹. Początkowo głównym zadaniem Biura było przejmowanie i kompletowanie materiałów archiwalnych dowództw związków taktycznych i operacyjnych oraz szefostw rodzajów służb i broni. Po przewrocie majowym (1926) nastąpiła zmiana kierownictwa i dotychczasowego kierunku prac prowadzonych przez Biuro. Szczególną wagę zaczęto przykładać do badań historycznych wysiłku niepodległościowego Polski, zarówno w okresie przed wybuchem I wojny światowej, jak i w czasie jej trwania, ze szczególną uwagą zwróconą ku postaci marszałka Józefa Piłsudskiego⁵². Ponowne postawienie na czele WBH gen. Juliana Stachewicza (1890–1934) i bezpośrednio podporządkowanie Biura Generalnemu Inspektorowi Sił Zbrojnych, tj. Piłsudskiemu, znacznie podniosło rangę instytucji⁵³.

W trakcie swojej pracy w WBH, por. mar. w st. sp. K. Taube figurował jako pracownik naukowy opłacany przez Kierownictwo Marynarki Wojennej. Jego głównym obszarem badawczym była historia Marynarki Wojennej, a w szczególności historia flotyll rzecznych. W okresie zatrudnienia w WBH powstały

⁴⁹ Warszawa, CAW-WBH, CAW, 09.01.1932, MN, Karol Taube, Wniosek o nadanie Medalu Niepodległości.

⁵⁰ Warszawa, CAW-WBH, CAW I.341.1.9, Wykazy imienne personelu Wojskowego Biura Historycznego; umowy o pracę, s. 182.

⁵¹ A. Prokopiak-Lewandowska, *Władysław Pobóg-Malinowski (1899–1962) Życie i dzieła*, Warszawa–Bełchatów 2012, s. 75.

⁵² A. Prokopiak-Lewandowska, *Władysław Pobóg-Malinowski...*, s. 77.

⁵³ W.K. Roman, *Centralne Archiwum Wojskowe 1918–1998 tradycje, historia, współczesność służby archiwalnej Wojska Polskiego*, Toruń 2009, s. 22; S. Pomarański, *Generał Julian Stachewicz, twórca archiwów Wojska Polskiego*, Warszawa 1936, s. 12–13.

najważniejsze w jego dorobku dzieła. Na rozkaz Ministra Spraw Wojskowych marszałka Józefa Piłsudskiego z 4 października 1927 r., zaczęła ukazywać się wojskowa seria wydawnicza pt. *Zarys historii wojennej pułków polskich 1918–1920*. Seria wydawnicza opracowana pod egidą WBH miała za zadanie przedstawić skróty dziejów poszczególnych pułków z okresu wojny polsko-bolszewickiej⁵⁴. Celem wydawnictwa było związanie pułków ich własną tradycją i umożliwienie im przekazywania tej tradycji wszystkim żołnierzom jakich pułk wychowuje i szkoli oraz uświadomienie społeczeństwa o dorobku wojska i propagandę obrony państwowej. Motywacją do spisania dziejów odradzającego się WP był zdaniem ówczesnego szefa WBH, gen. bryg. Juliana Stachewicza, fakt, iż „Nadchodzi ostatni czas potemu, albowiem wkrótce już zabraknie naocznych świadków pierwszej wojny Polski odrodzonej i wobec braku dokumentów – dzieje całego szeregu oddziałów zostaną całkowicie, a tak niesłusznie wykreślone na zawsze z historii wojennej Polski”⁵⁵. W podobnym tonie na temat konieczności opisanie działań wojny polsko-bolszewickiej i konsekwencji upływającego czasu napisał płk. (gen.) Tadeusz Kutrzeba we wstępie swojej pracy pt. *Wyprawa Kijowska 1920 roku*: „Minął już okres kurtuazyjnego milczenia, a równocześnie Wódz Naczelny zamknął na wieki oczy. Przed nim jeszcze odeszło w zaświaty szereg wyższych dowódców i szefów, czynnie występujących w kampanii ukraińskiej: ataman Petlura, generałowie: Listowski, Romer, Iwaskiewicz, Szubert, Kessler, Julian Stachewicz. Jeszcze parę lat i szeregi tych, którzy kampanię tę znają z własnych przeżyć na wyższych szczeblach dowodzenia, stopnieją jeszcze więcej. Powstać może legenda nie dająca się sprawdzić. Dlatego – sędzę – naświetlenie przynajmniej części tych, tak bardzo ciekawych, problemów wojskowych i politycznych jest konieczne”⁵⁶.

W procesie tworzenia poszczególnych części *Zarysów*... wzięło udział wielu zasłużonych historyków-żołnierzy, m.in. rtm. Władysław Laudyn (1896–1940)⁵⁷ – redaktor konserwatywno-postępowego wileńskiego dziennika *Słowo* oraz członek Towarzystwa Miłośników Historii, mjr Bolesław A. Waligóra (1898–1940)⁵⁸ –

⁵⁴ Warszawa, CAW-WBH, CAW I.341.1.1, Materiały dotyczące organizacji Sekcji Historyczno-Operacyjnej Oddziału III Sztabu Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, Biura Historycznego i Wojskowego Biura Historycznego; plany pracy Biura Historycznego; rozkazy wewnętrzne, Rozwój Wojskowego Biura Historycznego w latach 1926–1930, s. 4–6.

⁵⁵ J. Stachewicz, *Program wydawnictwa: 2 serja*, Warszawa 1931, s. 4.

⁵⁶ T. Kutrzeba, *Wyprawa Kijowska...*, s. 8.

⁵⁷ W. Laudyn, *Zarys historii wojennej 22-go pułku ułanów podkarpackich*, Warszawa 1929; W. Laudyn, *Zarys historii wojennej 7-go pułku ułanów lubelskich*, Warszawa 1931; W. Laudyn, *Kampania wrześniowa w Polsce 1939 r.*, Londyn 1946.

⁵⁸ B. Waligóra, *Zarys historii wojennej 85-go Pułku Strzelców Wileńskich*. Warszawa 1928; B. Waligóra, *Bój na przedmieściu Warszawy w sierpniu 1920 r.*, Warszawa 1934; B. Waligóra, *Zarys wysiłku około gromadzenia pamiętników, wspomnień, relacji i t.p. do historii przedwojennych polskich związków wojskowych, formacyj i wojska polskiego*, Warszawa 1938.

jeden z pionierów polskiej archiwistyki wojskowej, oraz gen. bryg. WP Henryk T. Piątkowski (1902–1969)⁵⁹.

W tworzeniu *Zarysu historii wojennej pułków polskich 1918–1920* swój udział miał też Karol Taube. Razem z Olgierdem Żukowskim (1899–1977)⁶⁰ napisał *Zarys historii wojennej flotylli rzecznych* (1931), a we współpracy z Romualdem Gintowt-Dziewałtowskim (1893–1960)⁶¹ przygotował *Zarys historii wojennej Pułku Morskiego* (1933). Obie prace ukazały się w drugiej serii wydawnictwa,

⁵⁹ H. Piątkowski, *Zarys historii wojennej 1-go batalionu strzelców (b. batalionu szturmowego kapitana Maczka przy 1-ej Dywizji Jazdy)*, Warszawa 1931 r.

⁶⁰ Olgierd Żukowski (1899–1977) urodził się w Astrachaniu w Rosji. Ukończył Szkołę Dalekiej Żeglugi w Rostowie nad Donem w 1919 r. 9 lutego 1920 r. został przyjęty do WP. Od lipca 1920 do stycznia 1921 r. służył w II Batalionie Morskim. Od lutego 1921 r. we Flotylli Wiślanej pełnił funkcję zastępcy dowódcy uzbrojonego statku „Warneńczyk”, później monitorów „Horodyszczce” i „Mozyrz”. W marcu 1923 r. awansowany na porucznika marynarki. Następnie we Flotylli Wiślanej jako oficer łączności i zastępca dowódcy monitora „Warszawa”. W kolejnych latach, tj. 1925–1927, na stanowisku dowódcy Flotylli Pińskiej, a następnie dowódcy monitorów „Toruń”, „Pińsk” oraz „Kraków”. Od września 1929 r. do września 1939 r. służył w KMW w Warszawie na stanowiskach: oficera do prac w Biurze Historycznym, kierownika Referatu Szyfrów, oficera do spraw Marynarki Wojennej w Sztapie Generalnym oraz kierownika Biura Wydawniczo-Oświatowego. W latach 1935–1939 redaktor naczelny „Przeгляdu Morskiego”. Po wybuchu II wojny światowej, 5 września 1939 r. został ewakuowany tym samym pociągiem razem z Karolem Taubem na Wołyń. Stamtąd przez Wilno, Kowno, Łotwę i Estonię przedostał się do Szwecji i 5 grudnia tegoż roku wypłynął z Bergen w Norwegii do Anglii. Od 10 czerwca 1942 r. był zastępcą kierownika kancelarii ewidencyjnej Floty. Razem z Karolem Taubem z polecenia WBH opracował *Zarys historii flotylli rzecznych* (1931 r.). Autor prac: *Stalowe rekiny: krótka historia i opis łodzi podwodnych* (1931 r.), *Współczesne okręty podwodne* (1932 r.), *Zarys rozwoju okrętów torpedowych* (1934 r.), *Statek morski i rzeczny* (1936 r.) *XX lat Polskiej Marynarki Wojennej* (1939 r.). Publikował teksty w czasopiśmie „Morze”. Po rozwiązaniu PMW w Wielkiej Brytanii wstąpił do Polskiego Korpusu Przysposobienia i Rozmieszczenia. Zmarł w Londynie 10 września 1977 r. Zob. Warszawa, CAW-WBH, CAW AP 1769/89/6015, Olgierd Żukowski.

⁶¹ Romuald Gintowt-Dziewałtowski (1898–1969) od 20 czerwca 1916 r. do marca 1918 r. służył w carskiej Marynarce Wojennej. W marcu 1918 r. wstąpił na ochotnika do I. Korpusu Polskiego gen. J. Dowbór-Muśnickiego. W sierpniu 1919 r. przydzielony do sekcji organizacyjnej Departamentu Spraw Morskich. W wojnie polsko-bolszewickiej walczył w składzie Flotylli Pińskiej i II batalionu morskiego I. Pułku Morskiego wyłonionego z Kadry Marynarki Wojennej stacjonującej w Toruniu (był adiutantem d-cy II batalionu, kpt. mar. A. Mohuczego). W 1932 r. ukończył francuską Akademię Morską w Paryżu. Referent artylerii w Kierownictwie Marynarki Wojennej. Dowódca OORP „Mewa”, „Generał Haller” (w latach 1929–1930 i 1937–1938) i „Krakowiak” (1933–1934). Wykładowca historii i dyrektor nauk w Szkole Podchorążych Marynarki Wojennej w Toruniu. Z polecenia WBH razem z Karolem Taubem współtworzył *Zarys historii wojennej Pułku Morskiego* (1933). Od 10 IV 1939 r. szef Sztabu Dowództwa Obrony Wybrzeża Morskiego. Więzień niemieckich oflagów. Po wyjściu z niewoli przedostał się do Brukseli, gdzie zmarł w 1969 r. Zob. Warszawa, CAW-WBH, CAW I.481.D.8020, Romuald Gintowt-Dziewałtowski.

nad którą ogólne kierownictwo sprawował szef Wydziału Wojny Polskiej – mjr. dypl. dr Stanisław Biegański (1849–1994)⁶².

Zarys historii wojennej flotyłl rzecznych składa się z dwóch części: pierwsza nosi tytuł *Dzieje Flotyłli Pińskiej* i została napisana przez Taubego, druga zatytułowana *Dzieje Flotyłli Wiślanej* jest autorstwa Żukowskiego. *Zarys historii wojennej flotyłl rzecznych* to dzieło przybliżające początki istnienia polskich flotyłl rzecznych tuż po odzyskaniu Niepodległości przez Polskę. Prace nad *Zarysem...* rozpoczęły się przed 1930 r.⁶³ Dokumentami, na podstawie których powstał *Zarys historii wojennej flotyłl rzecznych*, były: dla historii Flotyłli Pińskiej materiały znajdujące się w archiwum WBH oraz opracowanie por. Jana Bartlewicza pt. *Doświadczenia Flotyłli Pińskiej z wojny polsko-bolszewickiej 1920*⁶⁴, dla historii Flotyłli Wiślanej były to materiały w aktach znajdujących się w WBH oraz ówczesnie nieopracowane materiały znajdujące się w Kierownictwie Marynarki Wojennej⁶⁵. *Zarys historii wojennej flotyłl rzecznych* przedstawia organizację flotyłl i jej położenie od 1919 r., kolejne boje toczone przez polskich marynarzy w dorzeczach Piny, Prypeci, Dniepru oraz na Wiśle. Autorzy w szczegółowy sposób, w chronologicznym porządku opisali działania podejmowane w bojach. Przedstawili zarówno ogólną sytuację bojową flotyłl przed, jak i po walkach, wskazali taktykę walk toczonych z nieprzyjacielem, przybliżyli charakterystykę (specyfikację techniczną) okrętów oraz ich uzbrojenia. Przytoczyli rozkazy oraz wskazali zmiany zachodzące w kadrach flotyłl w trakcie trwania walk z bolszewikami. Treść uzupełnili mapami ułatwiającymi czytelnikowi rozeznanie w opisywanych działaniach oraz tabelami systematyzującymi podział dywizjonów Flotyłli Wiślanej. Praca posiada dodatkowy aspekt – propagandowy. Autorzy odnieśli się także do ciężkich, choć nie zawsze zwycięskich bojów polskich marynarzy, podkreślając ich wysiłek i wkład wniesiony w obronę Rzeczypospolitej. Doceniając ofiarę walk z bolszewikami stwierdzili, iż „wysiłek nie poszedł na marne”⁶⁶ oraz przytoczyli pochwalne rozkazy wydawane przez takich dowódców jak gen. Józef Haller. Podkreślając dalszy rozwój Flotyłli Pińskiej, Taube określił ją jako „bardzo poważną bojową jednostkę, doskonale zorganizowaną przez obecnego

⁶² Warszawa, CAW-WBH, CAW I.341.1.252, Wytyczne, instrukcje, plany prac, kosztorys i korespondencja dotycząca wydawnictwa II serii zarysów historii pułkowych, Program wydawnictwa II serii zarysów historii wojennej pułków polskich 1918–1920, s. 5.

⁶³ W wykazie korespondencji dotyczącej II serii Zarysów historii pułków, w rubryce Flotyłla Pińska+ Wiślana odnotowano z datą 7 stycznia 1930 r., że wykazy strat żołnierzy z Polskiego Czerwonego Krzyża znajdują się w dyspozycji Olgierda Żukowskiego.

⁶⁴ Warszawa, CAW-WBH, CAW I.341.283, K. Taube i O. Żukowski, *Zarys historii Flotyłli Rzeczej*; J. Bartlewicz – *doświadczenia Flotyłli Pińskiej z wojny polsko-bolszewickiej*; 10-lecie Flotyłli Pińskiej.

⁶⁵ Warszawa, CAW-WBH, CAW I.341.1.252, Wytyczne, instrukcje, plany prac, kosztorys i korespondencja dotycząca wydawnictwa II serii zarysów historii pułkowych.

⁶⁶ K. Taube, O. Żukowski, *Zarys historii...*, s. 73–74.

dowódcę jej, komandora porucznika Witolda Zajączkowskiego⁶⁷. Opracowanie kończy się wykazem poległych i zmarłych z ran członków załóg Floty oraz listą odznaczonych Srebrnym Krzyżem Orderu Virtuti Militari, będącymi hołdem i upamiętnieniem uczestników walk na polskich rzekach w 1919 i 1920 r. Na łamach *Przeglądu Morskiego*, praca pod redakcją Taubego i Żukowskiego została doceniona ze względu na rozpowszechnianie ówczesnie mało znanej tematyki floty rzecznych oraz dostrzeżono możliwość wykorzystania jej przy prowadzeniu studiów operacyjnych poleskich rzek. Dodatkowy walor dzieła upatrywano w upamiętnieniu ofiary poległych w boju marynarzy⁶⁸.

Pośród wszystkich 187 twórców *Zarysów...*, Taube był jednym z pięciu autorów, którzy przystąpili do opisania historii więcej niż jednego pułku⁶⁹. Pozostałymi autorami, którzy spisywali historię pułków dwukrotnie byli Jerzy Dąbrowski, Franciszek Karassek, Władysław Laudyn oraz Stefan Pomarański⁷⁰. W 1931 r. Taube, który nie był z wykształcenia historykiem, został dostrzeżony i scharakteryzowany przez wybitnego marynistę kpt. mar. inż. Witolda Huberta (1889–1942)⁷¹, jako człowiek „znany zaszczytnie na polu piśmiennictwa morskiego”⁷². Może to świadczyć o uznaniu talentu i walorów prac Taubego, publikującego ówczesnie jedynie krótkie artykuły w „Morzu” i „Żołnierzu Polskim”.

Drugą pracą przygotowaną przez Taube na polecenie WBH był *Zarys historii wojennej Pułku Morskiego*. Dokumentami, na podstawie których powstał *Zarys historii wojennej Pułku Morskiego* były materiały znajdujące się w archiwum

⁶⁷ K. Taube, O. Żukowski, *Zarys historii...*, s. 49.

⁶⁸ „Przegląd Morski : miesięcznik Marynarki Wojennej” 1931, nr 27–28, s. 1483

⁶⁹ Spośród wszystkich *Zarysów...* wyjątek pod względem przypisania autorstwa konkretnej postaci stanowi *Zarys historii wojennej 76-go pułku piechoty*, którego autorem była komisja pułkowa złożona z żołnierzy 76. pp. Zob. Komisja Pułkowa, *Zarys historii wojennej 76-go pułku piechoty*, Warszawa 1929.

⁷⁰ Zob. J. Dąbrowski, *Zarys historii wojennej 45-go pułku piechoty Strzelców Kresowych*, Warszawa 1928; J. Dąbrowski, *Zarys historii wojennej 81-go pułku Strzelców Grodzieńskich*, Warszawa 1928; F. Karassek, *Zarys historii wojennej 23-go pułku Ułanów Grodzieńskich*, Warszawa 1930; J. Gliński, F. Karassek, *Zarys historii wojennej 4-go pułku Strzelców konnych Ziemi Łęczyckiej*, Warszawa 1932; W. Laudyn, *Zarys historii wojennej 7-go pułku Ułanów Lubelskich*, Warszawa 1931; W. Laudyn, *Zarys historii wojennej 22-go pułku Ułanów Podkarpackich*, Warszawa 1929; S. Pomarański, *Zarys historii wojennej 1-go pułku piechoty Legionów*, Warszawa 1931; S. Pomarański, *Zarys historii wojennej 36-go pułku piechoty Legii Akademickiej*, Warszawa 1930.

⁷¹ Zob. W. Hubert, *Morze Polskie*, Warszawa 1926; W. Hubert, *Bitwa pod Oliwą (28. XI. 1627)*, Warszawa 1929; W. Hubert, *Międzynarodowe sygnały morskie*, Warszawa 1931; W. Hubert, *Stan polskich przedsiębiorstw żegluga morskiej pod względem jakości taboru oraz udziału w morskim obrocie towarowym portów morskich*, Warszawa 1932; W. Hubert, *Historja wojen morskich*, Warszawa 1935; W. Hubert, *Wpływ bitew morskich na przebieg dziejów*, Warszawa 1937; W. Hubert, *Wojny bałtyckie*, Warszawa 1938; Tenże, *Polskie dążenia morskie*, Warszawa 1939.

⁷² „Morze” 1931, nr 5, s. 17.

WBH⁷³. Praca przedstawia historię Pułku Morskiego od momentu jego utworzenia w pierwszych dniach lutego 1920 r. i walk batalionu pod dowództwem kpt. mar. Adama Mohuczego (1891–1953) w okolicach Grodna, do likwidacji (po uprzednich reorganizacjach) II batalionu morskiego, co miało miejsce 1 lutego 1921 r. Podobnie jak w przypadku *Zarysu historii flotyll rzecznych*, autorzy w szczegółowy sposób przybliżyli działania podejmowane przez Pułk Morski w bojach na froncie mazowieckim. Stosunkowo krótkie w swojej objętości dzieło pozwala na zapoznanie się z najważniejszymi faktami z działalności wojennej Pułku. Przytaczane są liczne rozkazy, całość pracy uzupełnia mapa. W porównaniu z poprzednim opracowaniem, dzieło wydane w 1933 r., ze względu na poruszane w nim zagadnienia ze stosunkowo bliskiej przeszłości, posiadało bardziej propagandowy charakter. Autorzy przedstawili w nim zarówno historię powstania Sekcji Marynarki przy Ministerstwie Spraw Wojskowych, jak i sytuację międzynarodową – „dzień podpisania traktatu wersalskiego, tak niecierpliwie oczekiwany przez cały naród polski”⁷⁴ czy uroczystość zaślubin Polski z morzem (10 lutego 1920), za które „gotowi byli przeto w jego obronie położyć życie”⁷⁵. Decyzja ustanowienia Gdańska wolnym miastem, okazała się „ciężkim ciosem dla państwa polskiego”, ponieważ, jak piszą autorzy, „stworzyła [...] wielkie trudności w organizowaniu potęgi morskiej Rzeczypospolitej”⁷⁶. Opracowanie napisane piękną polszczyzną, pełne szczegółowych informacji, zakończone jest wykazem poległych i zmarłych z ran członków Pułku Morskiego oraz listą marynarzy odznaczonych Srebrnym Krzyżem Orderu Virtuti Militari V klasy.

Karol Taube wziął udział w tworzeniu *Encyklopedii Wojskowej* – największej polskiej encyklopedii wojskowości wydawanej w latach 1931–1939⁷⁷. *Encyklopedia Wojskowa* była przygotowywana przez specjalistów z poszczególnych dziedzin szeroko pojmowanej wojskowości: historyków, inżynierów oraz oficerów zawodowych WP, pod redakcją historyka wojskowości mjr. Ottona Laskowskiego (1892–1953). Doświadczony marynarz flotyll rzecznych był autorem trzech haseł: *Czarnobyl*, *Flotylla Pińska* oraz *Flotylla Wiślana*, umieszczonych w drugim tomie *Encyklopedii*⁷⁸.

⁷³ Warszawa, CAW-WBH, CAW I.341.1.252, Wytyczne, instrukcje, plany prac, kosztorys i korespondencja dotycząca wydawnictwa II serii zarysów historii pułkowych.

⁷⁴ R. Dziewałtowski – Gintowt, K. Taube, *Zarys historii wojennej Pułku Morskiego*, Warszawa 1933, s. 16.

⁷⁵ R. Dziewałtowski – Gintowt, K. Taube, *Zarys historii wojennej Pułku Morskiego*, Warszawa 1933, s. 17.

⁷⁶ R. Dziewałtowski – Gintowt, K. Taube, *Zarys historii wojennej Pułku Morskiego*, Warszawa 1933, s. 17–18.

⁷⁷ Warszawa, CAW-WBH, CAW I.341.1.648, Wykaz bibliograficzny prac Wojskowego Biura Historycznego zgłoszonych drukiem w okresie od połowy 1926 r. do 31 grudnia 1933; wykazy wydawnictw Wojskowego Biura Historycznego, k. 56.

⁷⁸ *Encyklopedia Wojskowa. T 2, Cuszima – Garibaldyści*, red. mjr O. Laskowski, Warszawa 1932, s. 25–26, 649–651.

Hasło *Czarnobyl* przedstawia walkę polskich oddziałów – grupy pod dowództwem mjr. Jaworskiego, wyłonionej z 9. Dywizji Piechoty – o Czarnobyl; zdobycie miasta w dniu 27 kwietnia 1920 r., obronę trwającą od 9 do 17 czerwca 1920 r.; ofensywę grupy Filipa I. Golikowa (1900–1980) oraz ostateczne przejęcie miasta przez Armię Czerwoną. Całość hasła uzupełnione zostało poglądową mapą *Walki pod Czarnobylem*.

W hasle pt. *Flotylla Pińska* Taube przedstawił okoliczności powstania jednostki w kwietniu 1919 r., jej główne zadania, szlak bojowy (tj. zdobycie Horodyszcz, bój pod Petrykowem, udział w operacji mozyrskiej we współpracy z 9. Dywizją Piechoty, boje pod Łomaczami, Koszarówką i Czarnobylem), odwrót z Ukrainy oraz aktualny stan uzbrojenia przytaczając nazwy sześciu monitorów rzecznych.

Trzecie – ostatnie, a zarazem najkrótsze – hasło stworzone przez Taubego, przedstawia historię powstania Flotylli Wiślanej w grudniu 1918 r. i okoliczności przejmowania cywilnego taboru pływającego. W dalszej części Taube przybliży działania bojowe jednostki: patrole na Wiśle oraz walki Flotylli Wiślanej z Armią Czerwoną – w szczególności zwycięski bój pod Płockiem 18–19 sierpnia 1920 r. – oraz dalsze losy flotylli, jej rozwiązanie w 1926 r. i przejście monitorów rzecznych do Flotylli Pińskiej.

Jako pracownik WBH Taube brał aktywny udział w referowaniu i opiniowaniu prac naukowych wydawanych w Wydziale Wojny Polskiej. Uczestniczył w dyskusjach na temat powstających prac i referatów, min.: „Bibliografia do sprawy polskiej od wojny światowej” ppłk. S. Biegańskiego. Uczestniczył w ćwiczeniach praktycznych z zakresu badania dokumentów⁷⁹. Tworzenie tekstów naukowych, popularno-naukowych oraz udział w tworzeniu *Encyklopedii Wojskowości* nie były jedynymi zajęciami Karola Taubego w takcie pracy w WBH. Brał także czynny udział w życiu publicznym oraz historycznym poszerzając i pogłębiając swoją dotychczasową wiedzę. W dniach 28 listopada – 4 grudnia 1930 r., z ramienia WBH, wziął udział w V Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich odbywającym się w Warszawie, zorganizowanym przez Polskie Towarzystwo Historyczne⁸⁰. Zorganizowany w 100. rocznicę wybuchu Powstania Listopadowego V Zjazd Historyków Polskich podzielony był na cztery sekcje tematyczne: historia powszechna, dzieje dawnej Rzeczypospolitej, dzieje Polski porzecznej

⁷⁹ Warszawa, CAW-WBH, CAW I.341.1.522, Plan pracy; Sprawozdanie z czynności (1927–1939), s. 149–157.

⁸⁰ Warszawa, CAW-WBH, CAW I.341.1.14, Korespondencja w sprawach naukowych i wydawniczych; sprawozdanie z akcji propagandowej zagranicą; regulamin Komitetu Redakcyjnego Małej Encyklopedii Wojskowej; przegląd polskich czasopism historycznych, Do L1/31 Wykaz uczestników V Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie wpisanych przez Wojskowe Biuro Historyczne, karty niepaginowane.

wej oraz nauczanie historii⁸¹. Karol Taube w Zjeździe wziął udział w charakterze słuchacza – nie był autorem prezentowanych referatów ani nie zabierał głosu w dyskusjach. W Protokołach V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich figuruje jako uczestnik⁸². Według wykazu urzędników Wojskowego Biura Historycznego, Karol Taube pracował nad zagadnieniami z zakresu Historii Marynarki Wojennej do września 1939 r.⁸³

Równolegle do pracy w WBH, Karol Taube w 1930 r. wstąpił do LMiK⁸⁴ – drugiej pod względem liczebności organizacji społecznej w II Rzeczypospolitej, która zmierzała do zajęcia jak najszerszych mas społeczeństwa pracą nad obroną dostępu do morza i jego wykorzystaniem dla rozwoju gospodarczego państwa. Program LMiK zmierzał do najintensywniejszego wykorzystania posiadanego przez Państwo Polskie brzegu morskiego, utrzymania niezbędnego dla życia państwowego stanu posiadania nad Bałtykiem, zbliżenia i związania całego terenu polskiego z morzem przez dobrze uregulowane i liczne drogi wodne oraz uzyskanie terenów dla swobodnej ekspansji wielotysięcznych rzesz obywateli polskich⁸⁵. Wraz z upływem czasu i zwiększaniem się liczby członków głównymi celami Ligi były: uświadamianie społeczeństwa o konieczności utworzenia realnej siły zdolnej do obrony interesów Polski na morzu, zdobywanie funduszy na akcję obrony morskiej oraz akcję kolonialną, popularyzacja wiedzy na tematy morskie, a także organizowanie sił i środków do tworzenia i utrwalania podstaw pracy społecznej⁸⁶. Od października 1930 r. w „Morzu – Organie Ligi Morskiej i Rzecznej” (później Kolonialnej), będącym największym i najważniejszym periodykiem wydawanym przez Ligę, zaczęły ukazywać się artykuły Karola Taubego poruszające głównie tematykę flotyll rzecznych, teksty o charakterze propagandowym, a także te poświęcone rozwojowi marynarki wojennej. 29 listopada 1932 r. został Członkiem Zarządu LMiK. Pracował w Sekcji Propagandy Marynarki Wojennej. W LMiK zasiadały takie postaci zasłużone dla PMW, jak m.in.: kmdr Xawery Czernicki (1882–1940) oraz kmdr por. Heliodor Laskowski (1898–1936). Głównym zadaniem Sekcji było przygotowanie i prowadzenie, wszystkimi dostępnymi środkami, akcji propagandowej na rzecz marynarki wojennej, a w szczególności przeprowadzanie zbiórek środków finansowych oraz szerzenie

⁸¹ *Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie 28 listopada do 4 grudnia 1930 r. 1 Referaty*, red. Generalny Sekretarz Zjazdu Kazimierz Tyszkowski, Lwów 1930, s. VII–X.

⁸² *Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie 28 listopada do 4 grudnia 1930 r. 2 Protokoły*, red. Generalny Sekretarz Zjazdu Kazimierz Tyszkowski, Lwów 1930, s. 405.

⁸³ Warszawa, CAW-WBH, CAW I.341.1.9, Wykazy imienne personelu Wojskowego Biura Historycznego; umowy o pracę, s. 324.

⁸⁴ Warszawa, CAW-WBH, CAW I.482.34-2548, VM, Karol Taube, k. 3.

⁸⁵ G. Orlicz – Dreszer, *Program Ligi Morskiej i Kolonialnej*, Warszawa 1931, s. 5.

⁸⁶ Liga Morska i Kolonialna, *Statut Ligi Morskiej i Kolonialnej*, Warszawa 1935, s. 2–3.

świadości posiadania przez Polskę marynarki wojennej. Działalność ta dzieliła się na: wydawniczą, prasową, odczytową, filmową oraz organizację kursów. Taube, w ramach działalności propagandowej prowadził odczyty dla młodzieży i dorosłych. W ramach działalności wydawniczej prowadzonej przez LMiK, Sekcja Propagandy Wydziału Marynarki Wojennej wydała publikację *Frontem do morza* (1934), której autorami byli Taube oraz Michał Socha (1898–1936)⁸⁷. Praca Taubego i Sochy została wydana w liczbie ponad 300 000 egzemplarzy⁸⁸. Był to najwyższy nakład spośród wszystkich prac, które ukazały się w ramach działalności Sekcji Propagandy i stanowił jednocześnie ponad 50% ogólnego nakładu⁸⁹. Publikacja została napisana w 1933 r. i składa się z pięciu rozdziałów. W kolejnych częściach *Frontem do morza* autorzy przedstawili znaczenie na przestrzeni wieków posiadania dostępu do morza oraz flot handlowej i wojennej dla państwa polskiego i płynące zeń konsekwencje oraz korzyści. Dzieło ma charakter propagandowy oraz edukacyjny – jego celem jest zachęcanie młodzieży do przystępowania w szeregi Kół Szkolnych LMiK oraz do wpłacania składek na rozbudowę floty wojennej. W pracy autorzy operowali aktualnymi danymi i statystykami unaoczniając znaczenie wykorzystania morza i handlu dalekomorskiego oraz korzyści z niego płynących. Taube i Socha pokazali, w jaki sposób państwo niemieckie w 15 lat po zakończeniu I wojny światowej ponownie stało się potęgą morską. Przyczyn sukcesu upatrywali w Flottenverein⁹⁰ – odpowiedniku polskiej LMiK, która przeprowadzała dobrowolne zbiórki pieniężne oraz akcje propagandowe wśród niemieckiego społeczeństwa. Przewidując dalszy rozwój wydarzeń na arenie międzynarodowej, przestrzegali przed groźącym niebezpieczeństwem ze strony Niemiec:

⁸⁷ Michał Socha (1899–1935) – członek Legionów Polskich od 1915 r., uczestnik walk o Przemysł w trakcie wojny polsko-ukraińskiej 1918 r. Po zakończeniu wojny skończył studia i został nauczycielem. Organizator życia kulturalnego i Związków Strzeleckich na Kresach II Rzeczypospolitej. Od 1930 r. członek Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego i kierownik biura prasowego tamże. Współtwórca Polskiej Agencji Oświatowej. Redaktor czasopism, m.in.: „Głos Nauczycielski” i „Kurjer Poranny”. Od 1933 r. członek LMiK. Propagator marynarki wojennej i kultury morskiej wśród młodzieży – inicjator wielu zbiórek na rzecz LMiK. Członek Sekcji Propagandy, w jej ramach współtworzył z Karolem Taubem publikację o charakterze propaństwowym pt. *Frontem do morza* (1934). Zmarł przedwcześnie w Warszawie w 1935 r.

⁸⁸ *Sprawozdanie z działalności Ligi Morskiej i Kolonialnej 1.IV.1933–1.IV.1935*, Warszawa 1935, s.30.

⁸⁹ Drugą pod względem ilości nakładu była praca Czesława Zagórskiego i Janusza Lewandowskiego pt. *Morze źródłem potęgi Rzeczypospolitej*, która ukazała się w liczbie 55 000 egzemplarzy. Dla porównania, *Artyleria morską* autorstwa kmdr. H. Laskowskiego ukazała się w liczbie 5000 egzemplarzy.

⁹⁰ Stowarzyszenie Floty Niemieckiej (niem. *Deutscher Flottenverein*) – grupa interesu w Cesarstwie Niemieckim założona w 1898 r. Jej głównym celem było utworzenie silnej floty wojennej. W szczytowym okresie liczyła ponad 300 tys. członków zrzeszonych w kraju oraz zagranicą.

Zaledwie upłynęło piętnaście lat od wojny, a Niemcy już są narodem, z którym wszyscy muszą się liczyć, bo w Niemczech żyje duch Flottenvereinu, żyje sam Flottenverein, działa i pracuje, aby Niemcom przywrócić ich znaczenie i siłę na morzu. Pomimo, iż traktat Wersalski zabronił Niemcom wielkiej floty wojennej, budują one okręty nowe najbardziej nowoczesne i mimo swej niewielkiej liczebności niebezpieczne dla innych narodów. W tej chwili Niemcy są już największą potęgą morską na Bałtyku. Sądząc z wypadków politycznych, jakie się ostatnio w Niemczech rozgrywają, należy się spodziewać, że mimo wielkiego bezrobocia, mimo olbrzymich ciężarów i długów wojennych, mimo, że Niemcy straciły wszystkie kolonie zamorskie – mimo wszystkich ograniczeń, Niemcy w najbliższych latach staną się groźnym konkurentem dla wielu państw, a przede wszystkim Polski na lądzie i morzu⁹¹.

W 1934 r. ukazała się książka-opowiadanie Karola Taubego o charakterze pro-państwowym zachęcająca do zasilania Funduszu Obrony Morskiej, adresowana do najmłodszych czytelników pt. *Jak mat Musiał swym ziomkom o morzu prawil*. Książeczka została wydana przez LMiK w nakładzie 15 000 egzemplarzy. Narracja opowiadania osadzona została we wsi pod Łowiczem, z której pochodził tytułowy mat Stanisław Musiał⁹². Pływający na niszczycielu ORP *Wicher*, Stanisław powrócił w rodzinne strony, gdzie spotkał swych dawnych znajomych i zachęcony do rozmowy opowiadał, a zarazem uświadamiał swoich słuchaczy o znaczeniu morza dla Polski. Opowiadanie, bardzo podobne w swojej treści do *Frontem do morza*, pokazuje wartość posiadania dostępu morza, flotyll handlowej i wojennej oraz zachęca do wstępowania w szeregi LMiK.

Zarówno *Jak mat Musiał...*, jak i *Frontem do morza* można uznać za literacką pracę u podstaw Karola Taubego. Doświadczony marynarz podjął się trudu nauczania i rozpowszechniania „idei morskiej” wśród społeczeństwa. Adresowane do najmłodszych czytelników książeczki wypełniały bowiem poważną lukę w opracowaniach popularnonaukowych dotyczących zagadnień morskich. Fachowo opracowane, wydawane w atrakcyjnej formie i przystępnej cenie publikacje spełniały bardzo ważną rolę edukacyjną, kluczową dla patriotycznego wychowania przyszłych pokoleń.

Ostatnią pracą napisaną przez Karola Taubego, po raz kolejny mówiącą o wojnie polsko-bolszewickiej, są wspomnienia, które zawarł w książce zatytułowanej *Figle diablika błot pińskich: ze wspomnień marynarza*. Wspomnienia wydane po raz pierwszy w 1937 r. są swoistym uzupełnieniem *Zarysów...* Wydarzenia z lat 1919–1920 przedstawione są bezpośrednio z perspektywy służącego we Flotylli Pińskiej porucznika marynarki Karola Taubego. „Pogodna a pełna dumy książecz-

⁹¹ M. Socha, K. Taube, *Frontem do morza*, Warszawa 1934, s. 19.

⁹² Za pierwowzór bohatera opowieści najprawdopodobniej posłużył Franciszek Musiał (1900–1973) bosman Flotylli Pińskiej w latach 1919–1921, odznaczony Srebrnym Krzyżem Orderu *Viruti Militari* za bitwę pod Płockiem (18 sierpnia 1920).

ka” – jak określił ją recenzent podpisany jako „z.j” na łamach „Morza” – składa się z siedmiu rozdziałów⁹³. Ramy czasowe wspomnień obejmują okres od 2 lipca 1919 r., tj. od wieczoru poprzedzającego desant polskich oddziałów na Jeziorze Horodyskim i zdobycia wsi Horodyszcze, do 11 czerwca 1920 r., czyli momentu samozatopienia okrętu Pancerny I w wodach Dniepru w trakcie wycofywania się polski wojsk z Kijowa. Wspomnienia spisane zostały najprawdopodobniej około 1935 roku. Mają charakter retrospektywny – autor często zwalnia narrację wprowadzając opisy poleskiej przyrody oraz swoje niezwykle trafne przemyślenia. Zachowany został chronologiczny ciąg wydarzeń. Wyjątek stanowią rozdziały czwarty i piąty (które mogłyby być usytuowane w odwrotnej kolejności), co nie wpływa jednak na narrację. Wspomnienia Karola Taubego, mimo swojej niewielkiej objętości posiadają bezcenną wartość. Relacje bezpośredniego uczestnika wojny polsko-bolszewickiej dają nam unikatowe spostrzeżenia prosto z pokładu pierwszych łodzi bojowych flotylli, a także poszerzają dotychczasową wiedzę o wspominanych wydarzeniach. Celne spostrzeżenia, pozbawione patosu i koloryzowania wywody Karola Taubego pozwalają zweryfikować wyobrażenia i osądy o okolicznościach tworzenia jednego z oręży II Rzeczypospolitej – Polskiej Marynarki Wojennej. Na przykład: „Był to tylko wynik ostrego zetknięcia sumiennego fachowca, wychowanego w terrorze porządku niemieckiej marynarki, z polską wojenną rzeczywistością, w której panowała improwizacja. Nie ma koni do armat, niech woły je ciągną. Nie ma dobrych samolotów, lata się na gratach. Nie ma dobrych armat, idą w bój stare francuskie, czy zdobyczne rosyjskie działa itd. Stary żołnierz niemiecki czuł się w takiej atmosferze bardzo niepewnie. Za to młodzież miała pole do popisu”⁹⁴. Taube obok niezwykle interesujących wydarzeń poruszał także trudne tematy: trudności zaopatrzeniowych oraz improwizacji wymuszonej brakiem uzbrojenia, dyscypliny marynarskiej braci, czy relacji z lokalną ludnością. Napisana przystępnym językiem relacja bezpośredniego uczestnika wydarzeń, chłodne osądy i celne spostrzeżenia na temat otaczającej rzeczywistości (nie tylko wojennej) poszerzają wiedzę o trudnych początkach nowo powstałego państwa Polskiego i Flotylli Pińskiej⁹⁵. *Figle... spotkały się z pozytywnym odbiorem recenzentów. Na łamach Przeglądu Morskiego praca Taubego określona została jako piękne, żywe, nacechowane miejscami prawdziwym artyzmem opowiadanie, przypominające w stylu najlepsze dzieła komandora marynarki francuskiej Paula A. Chacka*⁹⁶ (*On se bat*

⁹³ „Morze” 1937 nr 2, s. 34.

⁹⁴ K. Taube, *Figle diablika blot pińskich: ze wspomnień marynarza*, Warszawa 1937, s. 100.

⁹⁵ Por. A. Drzewiecki, *Flotylle rzeczne w strukturze i planach obronnych II Rzeczypospolitej*, [w:] *Zapomniane Bandery. Flotylle Rzeczne II Rzeczypospolitej*, red. S. Januszewski, Wrocław 2019, s. 345–356.

⁹⁶ Louis Paul André Chack (1876–1945) – oficer francuskiej marynarki wojennej, pisarz. Autor ponad 20. prac i rozpraw z zakresu marynarki wojennej okresu pierwszej wojny światowej. Za dzieło pt. *On se bat sur mer*, w 1927 r. otrzymał prestiżową nagrodę literacką przyznawaną przez czasopismo La Renaissance.

sur mer) czy Louisa Guicharda (*La Guerre des enseignes*), które z pewnością spełniły swoje zadanie – popularyzowanie wśród społeczeństwa pierwszych dokonań Polskiej MW⁹⁷. Na łamach *Żeglarza* doceniono je ze względu na wartość historyczną oraz ciekawą treść godną polecenia młodzieży⁹⁸. Wspomnienia w całości ukazały się także w czasopiśmie *Niepodległość* w 1937 r.⁹⁹, a fragmenty opisujące bitwy pod Lelowem i Czarnobylem opublikowano w 1939 r. w ukazującym się od 1918 r. piśmie dedykowanym formacjom wojskowym *Wiarus*¹⁰⁰. W 2018 r. *Figle diablika błot pińskich* zostały wydane ponownie¹⁰¹. Karol Taube miał swój wkład w powstanie encyklopedii pt. *Świat i życie. Zarys encyklopedyczny współczesnej wiedzy i kultury*. Pięciotomowa, kolorowo ilustrowana encyklopedia pod redakcją prof. Uniwersytetu Warszawskiego dr. Zygmunta Łempickiego (1886–1943) oraz Anny Chorowiczowej (1895–1943), przeznaczona dla młodzieży szkolnej została wydana we Lwowie i Warszawie, w latach 1933–1939. Taube był autorem hasła *Bitwa jutlandzka* zawartego w tomie pierwszym *Encyklopedii* (1933)¹⁰².

W ramach powszechnej mobilizacji wojskowej, Karol Taube 31 sierpnia 1939 r. został powołany do Kierownictwa Marynarki Wojennej¹⁰³. 5 września 1939 r. wraz z rodziną został ewakuowany pociągiem z załogą Kierownictwa Marynarki Wojennej z Warszawy przez Siedlce i Brześć do Pińska. Po pobycie

⁹⁷ „Przegląd Morski” 1937, nr 95, s. 161.

⁹⁸ „Żeglarz: miesięcznik harcercskich drużyn żeglarskich” 1937, nr 6,7,8, s. 23.

⁹⁹ „Niepodległość” 1937, t. 16.

¹⁰⁰ Część spośród „dzieł zwartych” Karola Taubego została opublikowana w formie artykułów w czasopiśmie okresu międzywojennego. Głównymi tematami jego artykułów były: udział flotyli pińskiej w wojnie polsko-bolszewickiej, działania bojowe flotyli wiślanej na Wiśle oraz zagadnienia dotyczące rozwoju i rozbudowy polskiej flotyli wojennej i handlowej. Odstępstwem od powyższej tematyki był artykuł pt. *Kłajpeda*, który ukazał się w 1938 r. w miesięczniku „Morze”. Tematem był port morski w Kłajpedzie, jego znaczenie dla państwa litewskiego oraz perspektywa jego wykorzystania we współpracy gospodarczej pomiędzy Polską a Litwą. Spis rzeczy w ostatnim numerze „Morza” z 1938 r. („Morze” 1938, nr 12, s. 37) wskazuje autora tegoż artykułu jako „T.K.”. W innym miejscu spisu Karol Taube widnieje jako autor (przyporządkowany z imienia i nazwiska) artykułu pt. *Rozwój marynarki wojennej* oraz *Obiad na dnie morza* (jako „K.T.”). W spisie rzeczy w roczniku „Morza” za 1938 r. nie ma innego autora o inicjałach „K.T.” bądź „T.K.” niż Karol Taube, można więc przyjąć, iż artykuł „Kłajpeda” jest jego autorstwa. Zob. „Żołnierz polski” 1927, nr 41; „Żołnierz Polski” 1928, nr 3; „Żołnierz Polski” 1931, nr 27; „Morze” 1930, nr 10,11,12; „Morze” 1938, nr 5,11,12; „Morze” 1939, nr 6, 7; „Zew Morza” 1934, nr 7; „Żeglarz” 1935, nr 6; „Wiarus” 1939, nr 19. Por. R. Czeczott, *Flotylla Pińska i jej udział w wojnie polsko-sowieckiej 1918–1920*, „Bellona” 1933; R. Czeczott, *Historia flotylli rzecznych*, „Polska Zbrojna” 1931, nr 195.

¹⁰¹ K. Taube, *Figle diablika błot pińskich. Ze wspomnień marynarza*, Oświęcim 2018.

¹⁰² *Świat i życie: zarys encyklopedyczny współczesnej wiedzy i kultury*, t. 1: A–D, Lwów–Warszawa, 1933, s. 707.

¹⁰³ J. Świrski, *Sprawozdanie Szefa Kierownictwa Marynarki Wojennej Konradmirala Jerzego Świrskiego dla Naczelnego Wodza Wykonane X.1939 r.*, [w:] *Ostatnia wachta Mokrany, Katyń, Charków...*, Gdynia 2000.

w Pińsku, na skutek pogarszającej się sytuacji na Polesiu (błyskawicznego przedzierania się wojsk niemieckich na wschód kraju), transport kolejowy 12 września ruszył do Brodów. Po dwudniowym pobycie w Brodach, 15 września pociąg KMW, wraz z rodziną Taube, wyruszył w dalszą drogę do Równego. Zniszczone przez wojska niemieckie tory i most kolejowy w Równym sprawiły, że dalsza podróż koleją stała się niemożliwa. Transport odstawiono do stacji Klewań. 16 września rozpoczęły się bombardowania Luftwaffe w okolicach Równego, w wyniku którego opuszczony przez podróżnych pociąg KMW został zniszczony. Wobec niemożności dalszej jazdy, szef Służb KMW, kadm. Xawery Czernicki (1882–1940) postanowił zorganizować 17 września przejazd personelu KMW furmankami do miejscowości Derażne¹⁰⁴. Tego samego dnia Armia Czerwona ZSRS dokonała napaści na Polskę przekraczając granicę na całej jej długości. Do stacjonującego w Derażnem Kierownictwa Marynarki Wojennej 22 września przybyli przedstawiciele sowieckiej władzy. Na ich żądanie złożono broń i grupa kilkunastu oficerów KMW z kadm. X. Czernickim na czele została przewieziona przez NKWD (*Narodnyj komissariat wnutriennich diel* – Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych ZSRS) do Równego. Wobec braku informacji na temat wywiezionej grupy, pozostający w Derażnem oficerowie (po uprzednim ustaleniu z kierownictwem) otrzymali wolną rękę co do wyjazdu z Wołynia. Karol Taube pozostał w Derażnem z powodu choroby żony, przebywał w majątku Romana Potockiego¹⁰⁵. O pobycie w majątku Potockich świadczą słowa Heleny z Radziwiłłów Potockiej zapisane w jej dzienniku pod datą 9 października: „Wczoraj wieczorem przyszło tych dwóch marynarzy, którzy z rodzinami tu pozostali. Jeden komandor Sokołowski, drugi Taube – pokazuje się rodzony bratanek naszego starego przyjaciela Gustawa Taubego”¹⁰⁶. Okres pobytu Taubego wraz z rodziną w Derażnem jest najmniej znanym okresem w jego życiu. O ich bytności świadczą kolejne wpisy z dziennika H. Potockiej, w których wspomina o kilkukrotnych wizytach Karola Taubego w majątku w celu wysłuchania wiadomości radiowych na temat sytuacji w kraju oraz próbie weryfikacji przekazywanych informacji na temat planowanych wyborów do Sejmu we Lwowie¹⁰⁷. Wiadomo również, iż Karol Taube pozostawał w kontakcie z proboszczem parafii kościoła katolickiego w Derażnem, ks. Michałem Potockim, u którego także wysłuchiwał wiadomości radiowych. Ostatnią wizytę u Potockich Taube wraz z rodziną złożył najprawdo-

¹⁰⁴ J. Przybyłski, *Ostatnia wachta Mokranay, Katyń, Charków...*, Gdynia 2000, s. 73–74.

¹⁰⁵ Zob. Relacja Anny Taube-Schoen (córki Karola Taubego) dla Muzeum Powstania Warszawskiego: *Muzeum Powstania Warszawskiego*, <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/anna-schoen,1563.html> [dostęp: 26.01.2020].

¹⁰⁶ Helena z Radziwiłłów Potocka, *Dziennik od 15 września do 24 grudnia 1939 roku*, [w:] R. Potocki, *W trzech wojnach: wspomnienia*, oprac. M. Potocki, red. M. Guillet, A.M. Bauer, Warszawa 2018, s. 363.

¹⁰⁷ Helena z Radziwiłłów Potocka, *Dziennik od 15 września...*, s. 364.

podobnie 27 listopada 1939 r. Podczas wizyty rozmawiano na temat możliwości wyjazdu z Polski, które z niewiadomych przyczyn (być może ciągłego złego stanu zdrowia żony) spełzły na niczym¹⁰⁸. Na przełomie listopada i grudnia 1939 r. został aresztowany przez NKWD rejonu kostopolskiego i uwięziony w Równem. 26 marca 1940 r. został przewieziony z więzienia w Równem do więzienia NKWD znajdującego się przy ul. Karolenkiwskiej 17 w Kijowie. Podzielił los ponad dwudziestu tysięcy polskich oficerów: został zamordowany w kwietniu lub maju 1940 r. na mocy rozkazu Biura Politycznego KC WKP(b) i naczelnych władz państwowych ZSRS z 5 marca 1940 r. Ofiara zbrodni katyńskiej – jego nazwisko znajduje się na tzw. *Ukraińskiej Liście Katyńskiej*. Karol Taube figuruje na liście wywózkowej 41/3-225 oznaczony numerem 2904¹⁰⁹. Ofiary znajdujące się na *Ukraińskiej Liście Katyńskiej* spoczywają na Polskim Cmentarzu Wojennym w Kijowie-Bykowni¹¹⁰.

Bibliografia

Archiwalia

- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW II.56.9969, Józef Taube.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.482.42-3310, VM, Józef Taube.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW, 2340, 5250 AP, Karol Taube.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.482.34-2548, VM, Karol Taube.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW 125/T-213, KW, Karol Taube.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW, 09.01.1932, MN, Karol Taube.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW AP 1769/89/6015, Olgierd Żukowski.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.481.D.8020, Romuald Gintowt-Dziewałtowski.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I. 313.9.1, 9 Dywizja Piechoty, Rozkazy (03.05–28.08.1919).
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.341.1.1, Materiały dotyczące organizacji Sekcji Historyczno-Operacyjnej Oddziału III Sztabu Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, Biura Historycznego i Wojskowego Biura Historycznego; plany pracy Biura Historycznego; rozkazy wewnętrzne.

¹⁰⁸ Helena z Radziwiłłów Potocka, *Dziennik od 15 września...*, s. 377.

¹⁰⁹ Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, *Ukraińska Lista Katyńska*, Warszawa 1994, s. 98.

¹¹⁰ Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, *Polski cmentarz wojenny Kijów-Bykownia. Księga cmentarna tom VI Ikonografia*, Warszawa 2015, s. i-825.

- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.341.1.194, Wydawnictwo źródłowe „Bitwa Warszawska” – odpisy akt operacyjnych dowództwa Grupy Poleskiej (22.07–07.08.1920).
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.341.1.2, Sprawozdania roczne z prac Wojskowego Biura Historycznego.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.341.1.252, Wytyczne, instrukcje, plany prac, kosztorys i korespondencja dotycząca wydawnictwa II serii zarysów historii pułkowych.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.341.1.522, Protokoły z zebrań naukowych Wojskowego Biura Historycznego.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.341.283, K. Taube i O. Żukowski, Zarys historii Flotylli Rzecznej; J. Bartlewicz – doświadczenia Flotylli Pińskiej z wojny polsko-bolszewickiej; 10-lecie Flotylli Pińskiej.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.341.1.302, Plan Pracy sprawozdania z działalności.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.341.1.303, Wykazy bibliograficzne; kartoteka alfabetyczna i skorowidz kartoteki działowej bibliografii; sprawozdanie z prac bibliograficznych.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.341.1.460, Plany pracy i sprawozdania.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.341.1.605, Instrukcja dla autorów – współpracowników Wydziału Studiów Wojskowego Biura Historycznego; referat w sprawie prowadzenia skorowidzów bibliograficznych; korespondencja w sprawie współpracy wydziałów studiów.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.341.1.648, Wykaz bibliograficzny prac Wojskowego Biura Historycznego zgłoszonych drukiem w okresie od połowy 1926 r. do 31 grudnia 1933; wykazy wydawnictw Wojskowego Biura Historycznego.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.341.1.652, Wykazy uposażenia oficerów i funkcjonariuszy państwowych Wojskowego Biura Historycznego oraz redakcji i administracji „Przeglądu Historyczno-Wojskowego”.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.341.1.9, Wykazy imienne personelu Wojskowego Biura Historycznego; umowy o pracę.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.341.1.10, Zarządzenia i korespondencja w sprawach personalnych.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.341.1.14, Korespondencja w sprawach naukowych i wydawniczych; sprawozdanie z akcji propagandowej zagranicą; regulamin Komitetu Redakcyjnego Małej Encyklopedii Wojskowej; przegląd polskich czasopism historycznych.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.341.1.522, Plan pracy; Sprawozdanie z czynności (1927–1939).

- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.300.21.10, Rozkazy dzienne, rozkazy oficerskie.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.300.21.126, Likwidacja portu wojennego Modlin i organizacja centralnej Składnicy Marynarki Wojennej; nowa organizacja eskadr myśliwców liniowych i towarzyszących oraz treningowych; poprawki do składu osobowego; przebieg służby oraz organizacja wyszkolenia.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.300.21.137, Wykazy o zaokrętowaniu oficerów Marynarki Wojennej we Flocie lub flotyllach.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.300.21.595, Rozkazy dzienne, korespondencja, programy, kandydaci Szkoły Specjalistów Morskich w Świeciu; reorganizacja Szkoły Morskiej w Tczewie z 1926 r.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW I.300.21.596, Szkoła nurków: organizacja, statuty, programy nauczania, podręczniki, etaty; Szkoła Radiotelegrafistów Morskich w Toruniu: rozkłady zajęć, raporty stanu, korespondencja; tymczasowy statut Oficerskiej Szkoły dla podoficerów w Bydgoszczy.
- Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, CAW VIII.807.41.1, Protokół posiedzenia Rady Głównej LMK.
- Warszawa, Zbiory Rafała Michlińskiego, Korespondencja z Archiwum Uniwersytetu we Fryburgu.

Literatura

- Bartlewicz J., *Doświadczenia flotylli pińskiej w wojnie polsko-sowieckiej*, Bellona, Warszawa 1929.
- Bartlewicz J., *Flotylla Pińska i jej udział w wojnie polsko-bolszewickiej*, Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, Warszawa 1933.
- Bieniecki I., *Flotylla rzeczna Polskiej Marynarki Wojennej w Pińsku w latach 1925–1935 w świetle sprawozdań inspektorów armii i oficerów Korpusu Kontrolerów*, Toruń 2006.
- Boreyko J., *Flotylla Rieczne*, Morze, Warszawa 1926.
- Boreyko J., *Pierwsze statki wojenne zbudowane w Polsce*, Morze, Warszawa 1926.
- Ciesielski Cz., *Szkolnictwo Marynarki Wojennej w latach II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1974.
- Czubek J., *Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia*, Akademia Umiejętności, Kraków 1906.
- Demel F., *Bibliografia o flotyllach rzecznych*, Przegląd Morski, Toruń 1929.
- Dyskant J.W., *Flotylla rzeczna Marynarki Wojennej 1919–1939*, Bellona, Warszawa 1994.
- Drzewiecki A., *O potrzebie dyskusji o historii, także Polskiej Marynarki Wojennej*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych” 2016, nr 3(7), s. 7–23.
- Dziewałtowski-Gintowt R., Taube K., *Zarys historii wojennej Pułku Morskiego*, Wojskowe Biuro Historyczne, Warszawa 1933.

- Franz M., *Zapomniane zwycięstwo na wodach Prypeci*, [w:] *Zapomniane bandery. Flotyлле rzeczne II Rzeczypospolitej*, red. S. Januszewski, Wrocław 2019, s. 357–367.
- Głowacki A., *Z badań nad dziejami jenieckiego obozu pracy NKWD w Równem (1939–1941)*, Przegład Historyczny, Warszawa 1993.
- Gołębiewski G., *Obrona Płocka przed wojskami bolszewickimi 18–19 sierpnia 1920 r.*, Towarzystwo Naukowe Płockie, Płock 2015.
- Hass L., *Wolnomularstwo ukraińskie (do rewolucji lutowej 1917 r.)*, „Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej” 1981, t. 17, s. 5–24.
- Januszewski S., *Zapomniane Bandery. Flotyлле Rzeczne II Rzeczypospolitej*, Fundacja Otwartego Muzeum Techniki, Wrocław 2019.
- Jedigar bek V., *Zarys historii wojennej Tatarskiego Pułku Ułanów imienia Mustafy Achmatowicza*, Wojskowe Biuro Historyczne, Warszawa 1933.
- Kondracki T., *Flotyлле rzeczne w biografjach wybranych oficerów Marynarki II RP*, [w:] *Zapomniane bandery. Flotyлле rzeczne II Rzeczypospolitej*, red. S. Januszewski, Wrocław 2019, s. 182–197.
- Kopiec K., *Urywek historii Floty Pińskiej*, Przegład Morski, Toruń 1929.
- Kowalski Z., *Wojna polsko-bolszewicka 1919–1920 na łamach polskich fachowych periodyków wojskowych z lat 1919–1939*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004.
- Kutrzeba T., *Wyprawa Kijowska 1920 r.*, Gebenther i Wolff, Warszawa 1937.
- Kuławowski M., *Marynarka Wojenna Polski Odrodzonej: 1918–1939*, Futura Graphic, Toronto 1988.
- Laskowski O., *Encyklopedia Wojskowa*, t. 2: *Cuszima–Garibaldiści*, Towarzystwo Wiedzy Wojskowej i Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, Warszawa 1932.
- Liga Morska i Kolonialna, *Sprawozdanie z działalności Ligi Morskiej i Kolonialnej I.IV.1933 – I.IV.1935*, Liga Morska i Kolonialna, Warszawa 1935.
- Lipiński W., Stachiewicz J., *Polska Organizacja Wojskowa. Szkice i wspomnienia*, Instytut Najnowszej Historii Polski, Warszawa 1930.
- Małachowski-Lempicki S., *Wykaz polskich łóz wolnomularskich oraz ich członków w latach 1738–1821 poprzedzony zarysem historii wolnomularstwa polskiego i ustroju wielkiego wschodu narodowego polskiego*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1929.
- Olejko A., *Kresy, granice i pogranicza w historii wojskowej*, Napoleon V, Oświęcim 2014.
- Orlicz-Dreszer G., *Program Ligi Morskiej i Kolonialnej*, Liga Morska i Kolonialna, Warszawa 1931.
- Piaskowski S.M., *Kroniki Polskiej Marynarki Wojennej 1918–1946*, t. 1, Sigma Press, Albany NY 1983 r.
- Pomarański S., *General Julian Stachiewicz, twórca archiwów Wojska Polskiego*, Libreria Nova, Warszawa 1936.
- Potocki R., *W trzech wojnach: wspomnienia*, oprac. M. Potocki, red. M. Guillet, A.M. Bauer, Warszawa 2018.
- Prokopiuk-Lewandowska A., *Władysław Pobóg-Malinowski (1899–1962). Życie i dzieła*, Instytut Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Warszawa–Bełchatów 2012.
- Przybylski J., *Marynarze w walce o Niepodległość Polski 1918–1920*, Bellona, Warszawa 1999.

- Przybylski J., *Ostatnia wachta Mokraney, Katyń, Charków...*, Muzeum Marynarki Wojennej w Gdyni, Dowództwo Marynarki Wojennej Gdynia 2000.
- Reyman R., *Znaczenie flotylli rzecznych jako jednostki taktycznej i operacyjnej*, Bellona, Warszawa 1927.
- Rocznik Oficerski 1923*, Ministerstwo Spraw Wojskowych, Warszawa 1923.
- Rocznik Oficerski 1924*, Ministerstwo Spraw Wojskowych, Warszawa 1924.
- Roman W.K., *Centralne Archiwum Wojskowe 1918–1998. Tradycje, historia, współczesność służby archiwalnej Wojska Polskiego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.
- Socha M., Taube K., *Frontem do morza, Liga Morska i Kolonialna*, Warszawa 1934.
- Stachewicz J., *Program wydawnictwa. Zarys historii wojennej formacji polskich 1918–1920*, Wojskowe Biuro Historyczne, Warszawa 1931.
- Staniewicz J., *Marynarka wojenna w pierwszych latach istnienia Polski odrodzonej*, Przegląd Morski, Toruń 1928.
- Tarczyński M., *Bitwa o Ukrainę 1 I – 24 VII 1920: dokumenty operacyjne, cz. 1: 1 I – 11 V 1920*, Rytm, Warszawa 2016.
- Taube K., *Figle diablika błot pińskich: ze wspomnień marynarza*, Liga Morska i Kolonialna, Warszawa 1937.
- Taube K., *Figle diablika błot pińskich: ze wspomnień marynarza*, Napoleon V, Oświęcim 2018.
- Taube K., *Jak mat Musiał swym ziomkom o morzu prawil*, Liga Morska i Kolonialna Warszawa 1934.
- Taube K., Żukowski O., *Zarys historii wojennej flotylli rzecznych*, Wojskowe Biuro Historyczne, Warszawa 1931.
- Turo K., *Działalność pisarska polskich marynarzy w dwudziestym wieku*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 1992.
- J. Tymiński, *Przegląd dorobku polskiej historiografii na temat flotylli rzecznej Marynarki Wojennej w Pińsku z lat 1919–1939*, „Biuletyn Historyczny Muzeum Marynarki Wojennej” 2016, nr 31, s. 23–36.
- Wroczyński J., *Zarys historii wojennej 34-go pułku piechoty*, Wojskowe Biuro Historyczne, Warszawa 1929.
- Zajączkowski W., *Flotylle rzeczne*, Bellona, Warszawa 1927.
- <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/anna-schoen,1563.html> [dostęp: 26.01.2020].
- <http://www.sejm-wielki.pl/b/sw.44384> [dostęp: 05.02.2020].